

Претя читанка

ШКІЛЬНА РАДА — УККА

ТРЕТЯ ЧИТАНКА

ВИДАННЯ ШКІЛЬНОЇ РАДИ

НЬЮ ЙОРК

1966

Шкільна Рада
Український Конгресовий Комітет Америки

Третя Читанка — це спільний твір українських педагогів. До неї додано для вжитку вчителя окрему методичну частину. Шкільна Рада УККА апробувала цей підручник для українських шкіл.

Нью Йорк, у вересні 1966.

Мовний редактор:
Проф. д-р ПАНТЕЛЕЙМОН КОВАЛІВ.

Обкладинка та мистецьке оформлення:
Мистець БОГДАН ПЕВНИЙ.

Copyright 1966 by Shkilna Rada — New York.

Всі права застережені за Видавництвом
Шкільної Ради УККА - Нью Йорк.

Адреса Видавництва:
Shkilna Rada - U.C.C.A., P. O. Box 391, Cooper Sta., New York, N.Y. 10003.

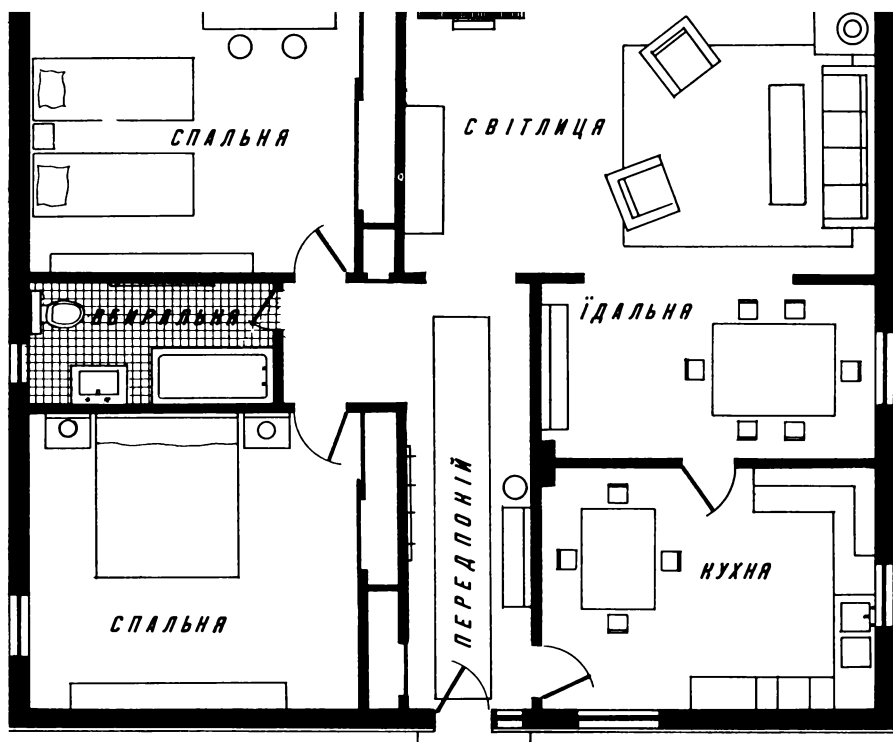
Printed in U.S.A.
diasporiana.org.ua

1. ПЕРЕД ІКОНОЮ БОЖОЇ МАТЕРІ.

Маріє, Мати Пресвята і Мила!
Маленького Ісуса Ти учила
Ласкавим рідним словом говорити,
У рідній мові Господа хвалити.

Приходимо до Тебе, як до Неньки.
Дай поміч школярам усім чемненьким,
Щоб ми все шанували рідну мову
І рідну пісню, любу і чудову.

стінах висять дорогі картини, портрети визначних людей, як наш славний головний отаман Симон Петлюра. При стіні стоїть піаніно, на якому грає часто моя матуся.

В їдальні є розкладаний стіл з кріслами й шафа на посуд. За світлицею є дві спальні з ліжками і столиками. Тут на стінах висять ікони, картина нашої нової церкви, тризуб, що є гербом України. Ми маємо окремі ліжка, накриті ліжниками. Під стіною є наша бібліотечка, придбана з ошадностей. Далі під вікном стоїть стіл, при якому сидимо часто та виконуємо домашні завдання.

З їдальні є вхід до кухні, що має найновіше приладдя до варення, холодильник, стіл і крісла. За столом ми снідаємо і вечеряємо. Із спальні є вхід до вбиральні.

Запитання.

В якому мешканні живе
твоя мати, Івасю?

З яких кімнат воно скла-
дається?

При якій вулиці живе?

Чи маєш шафку на книжки?

Де ти робиш свої домашні завдання?

Де ти вчишся по полудні?

Де ти спиш?

Яке приладдя має твоя мати в кухні?

Завдання додому.

1. Списати з цього уступу шість іменників, що є назвами
осіб і речей.

2. В словничку записати всі назви кімнат.

3. Дати відповіді в зошиті на запитання, виповнивши крапки.

Відповіді.

Моя займає скромне
мешкання.

У нас є три: кух-
ня, спальня, вбиральня.

Ми живемо при 6-ій

3. РАННІ ЗАНЯТТЯ РОДИНИ.

Наша родина велика. До неї належать: дідусь, ба-
буся, батько, мати, три сестри, брат і я.

Ми живемо у великому місті, при другій широкій
вулиці, десяте число дому. Вікна нашого мешкання звер-
нені до вулиці від півночі, та до городу від півдня. Ма-
ємо завжди багато повітря, бо вікна відчинені на город.
Там грядки з городиною, квітками й зіллям. Стежки об-
сажені кущами й деревами.

Кожного ранку батько йде до праці, а мати з бабу-
сею приготує нам снідання. По молитві і сніданні
одягаємось у плащі та їдемо авто з матусею.

В школі перебуваємо до третьої години, вчимося
різних предметів, як українська і англійська мови, пра-
вопис, арифметика, історія. О 12-ій годині маємо пе-
рерву на відпочинок і полуденок.

Після навчання вертаємось з дідусем пішки додому,
щоб трохи порухатись.

Запитання.

Чим займається твій бать-
ко?

Чим займається твоя мати?

Що робить бабуся вдома?

Яких предметів учаться твої сестри?

Як довго перебуваєте в школі?

Коли у вас полуденок?

Завдання додому.

1. Відповіжте на ці питання в домашньому зшитку.

Відповіді.

Мій працює в крам-
ниці.

4. ПІСЛЯ НАВЧАННЯ.

Після 5-ої години приходить батько. Тоді ми сіда-
Тут багато приладів до руханки. Бабуся опікується на-
ми під час наших розваг. Мати приготує для нас
обід.

Після 5-ої години приходить батько. Тоді ми сіда-
ємо до обіду в їдальні. Батько проводить молитву. По-

тим усі їдять смачні страви. По обіді помагаємо батькові в городі: очищуємо стежки та обкладаємо їх побіленими камінчиками. Потім виконуємо домашні завдання. З допомогою дідуса або тата виучуємо завдані лекції. Наша вечеря дуже коротка. Після сьомої години мати подає нам кашку з молоком, кукурудзяні платки й овочеві страви.

О дев'ятій годині ми вже лягаємо спати. Тоді дідусь розкажує нам про козаків, Українських Січових Стрільців або усусусів та про свої військові пригоди. Також мати читає нам гарні казки. Часто ми самі читаємо вголос різні українські журналики й книжки.

Запитання.

Відповіді.

Михасю! Що ти робиш по полудні вдома?

Я пишу домашні

Який предмет дається тобі без труднощів?

Найлегше мені

Чому ти не відпочиваєш увечері?

Коли йдеш спати?

Які казки читаєш?

Хто читає тобі оповідання?

Які українські книжки ти вже прочитав?

Завдання додому.

1. Написати відповіді на ці запитання.
2. Виписати з цього оповідання шість іменників.
3. Написати, що хто робить (діє) у цьому оповіданні. (Наприклад: приходить, їдять То дієслова. Хтось щось діє, робить).

5. СУБОТА Й НЕДІЛЯ В НАШОМУ ЖИТТІ.

Особливий у нас день — то субота. Від ранку до полудня вчимося в школі українознавства. Після полудня маємо руханку, танки й інші заняття в домівці.

В неділю вся родина слухає спільно Служби Божої в церкві. По обіді батько везе нас автом в околицю міста на дві години. Там ми бавимися, бігаємо довкола забавової площі, лазимо по стовпах. Найкраща наша забава — то кидання м'яча. Також у „кота й мишки” заважаємося радо. Увечері мати вчить нас співати пісень. Особливо любимо стрілецькі пісні, як наприклад: „Ой, видно село”, „Їхав стрілець на війноньку”.

Борис Немцов 65

Запитання.

Відповіді.

Де ти живеш, Андрію?

Я живу далеко від школи,
на передмісті.

Хто возить тебе до школи?

Я їжджу

З ким ти вчишся вдома?

Чим займається твій батько?

Коли ти відпочиваєш?

Як бавишся ти з товаришами?

Яка забава найбільше тобі подобається?

Яку книжку тепер читаєш?

Яку книжку купив ти собі під час знижки цін?

Де ти вчишся українознавства?

Завдання додому.

1. Написати відповіді на ці питання цілими реченнями.
2. Виписати дієслова з цього оповідання (що хто робить).

6. У ВЕРЕСНІ.

Вересень до нас прийшов і приніс усім дарунки. Ходить-бродить, походжає, жовте листя розкидає...

Нахилив свою корону соняшник стрункий та голий, на князенка весь похорий. Просить вересня: — Мій друже, сонця виглядаю дуже, щоб маленькі зеренця всі достигли докінця.

А ожини у лісочку — ті аж чорні, бо дощі, вересневі кажуть тихо: — Дощ для нас — велике лихо, бурі нам не посилай!

Вересень скрізь ходить-бродить, сонце за собою водить. Під дубком красить опеньки, щоб не були все біленькі. Зеленить капусту в полі, щоб було для всіх доволі. Кукурудзу, під якою зайчик спить, щирим злотом золотить.

Добрий вересень для всіх: пташкам сипле кришки хліба, білченят для потіхи роздає смачні горіхи. Дітям теж несе гостинці — книжечки в новій торбинці.

Пояснення.

Вересень — це дев'ятий місяць року. Його назва від фіолетового цвіту, що зветься верес. Його повно по полях і гаях. Наступний місяць: **жовтень**, бо жовкне листя на деревах. Місяць **листопад** означає опадання жовтого листя. В **грудні** — грудки замерзлого болота лежать на дорогах і утруднюють їзду.

У вересні починається шкільна наука в Америці, Канаді та в Європі. Учні вернулись з вакацій. Бачили багато цікавих і нових речей у природі. Тепер можуть доповнити своє знання, наприклад, про дарунки (гостинці) вересня: доспілі овочі, горіхи, соняшники із зернятками, ожини (чорні малини), кукурудзу, капусту, гриби опеньки.

Слова, речення.

Гостинець (дарунок) — гостинця, гостинцеві, гостинцем: тішуся гостинцем від батька; гостинців; товариші не дали мені гостинців на іменини, ані на уродини. Радію гостинцям; осінь прийшла з гостинцями до нас, у гостинцях приємність.

Соняшник, нема соняшника, із соняшником, у соняшнику великі зернятка; соняшники, тут багато соняшників, на соняшниках великі корони із зернятами. Соняшник стрункий, високий, подібний до князенка. Соняшники схожі на князенків. Соняшниками обсаджують в Україні поля.

Білчення, білченяти, білченням, на білченяті хутро. Білчення — то вивірочка.

В цім описі багато **прикметників**. Прикметники відповідають на питання: який, яка, яке, які: стрункий, золота, жовте; смачні, маленькі.

Запитання.

Які гостинці дає нам вересень?

Що дозріває у вересні?

Що золотить вересень на полі?

Як то вересень ходить по полі?

Чого просить соняшник?

Для кого вересень добродійний?

Завдання додому.

Написати відповіді. Записати в домашньому зошиті прикметники з цього опису. (Питається: який, яка, яке, які?)

Відповіді.

Його го.....: ожини, яблука, горіхи.

У ве..... до..... ожини, опеньки, зернята.

Він кукурудзу.

7. СОНЯШНИК.

Любим соняшник за те,
Що так соняшно цвіте,
Любить сонце золоте
І за ним усюди йде:
Ранком дивиться на схід,
А як зверне на обід,
Піднімає вгору цвіт —
Все за сонцем, слід-у-слід.
І як сонце спати йде,
Аж за обрій проведе,
Сам тужливо ранку жде,
Поки сонце знов зійде...

Пояснення.

Соняшно — ясно, золотаво; **слід-у-слід** — крок за кроком; увечері сонце спати йде — немов людина; **соняшник** за обрій проведе — слідкує за сонцем аж до заходу; іде за ним за горизонт і там жде на нього, аж настане ранок.

БП
65

Запитання.

1. Де цвіте соняшник?
2. Який цвіт соняшника?
3. Чому ми любимо соняшники?
4. Що дозріває в короні соняшника?
5. Куди звертає соняшник свою корону?

8. ВІДЛІТ ПТАХІВ.

Одного вчасного ранку ми повернулись потягом від нашого дядька. Не було автобуса. Тож батько пішов з нами пішки через парк. Тут на одній полянці ми побачили білих птахів. Вони сиділи на землі та, мабуть, від-

почивали по довгій подорожі. Батько сказав нам тихенько, щоб не гаморити. Бож це змучені перелітні птахи. Вони летять на зиму до тепліших країв.

Я став прохати батька, щоб розказав нам дещо про птахів.

Тоді батько сказав:

— Багато птахів живе на світі. Вони живляться комахами (інсектами), рибами, малими звірятками, рослинами, овочами, зерном. Як настане зима, замерзнуть озера й річки, комахи вигинуть, бо сніг прикриє цілі поля з травою й насінням. Тоді перелітні птахи летять на південь. Там нема ані снігу, ані морозу. До нас теж прилітають на зиму птахи з північної Канади. Там зима дуже довга й тяжка.

— А котрі птахи не відлітають від нас? — запитав мій молодший брат.

— Ворони, горобці, сови, голуби — відповів батько.

— Які птахи живуть в Україні? — запитав Славко.

— Там живуть подібні птахи, хоч не всі такі, як тут — відповів батько.

— Я знаю, що тут нема бузьків і соловейків. Про це я чув у школі.

— Я хотів би почути соловейка в травні — сказав мій молодший брат.

На цій розмові час зійшов нам хутко.

Запитання.

Звідки верталися хлопці?

Що вони побачили в парку на полянці?

Що розказував батько хлопцям?

Чому деякі птахи називаються перелітними?

Куди вони летять на зиму та чому?

Яких птахів нема в Америці?

Коли перелітні птахи вертаються до Америки назад?

Завдання додому.

Відповідьте на ці питання в домашніх зошитах.

9. ЧУДОВІ МЕТЕЛИКИ.

На вакаціях хлопці мають нагоду ловити метеликів. Їх повно на квітках. В Америці вони насправду гарні, великі, багаті на кольори.

Під час відпочинку Івась придбав собі сітку, корки, шпильки, альбом з твердим денцем і пляшечку легкої отрути. Тоді почав ганятися за метеликами. Минуло кілька днів, а він мав уже повну скриньку метеликів. Особливо один з них був його окрасою. Це був ніби Аполлон з шовковими крильцями, чорного й синього кольору. Івась легесенько пришпилював його на корку. Товариші завидували йому, що він має таку гарну комаху. Крім того, Івась мав також ясножовту цитринову комаху, кілька білих капустяників, що роблять велику шкоду в городах, бо їх личинки живляться листками капусти.

Були в його збірці також червоні метелики з пружками, брунатні з жовтими плямками, сині, чорні з жов-

тими оками. Учні багато говорили про метеликів. Одні жаліли їх, інші доказували шкідливість метеликів. Властне це потвердив учитель, який потішив збирача.

Пояснення.

Восени бувають гарні, соняшні дні в Америці. Тоді можна побачити гарних метеликів. Між ними найбільший і найкращий Аполлон. Його тяжко зловити, бо він дуже рухливий.

Багатий, багата, багате (прикметник відповідає на питання: який, яка, яке), **багатий на кольори**, на барви;

метеликів отрують та через тулуб пробивають шпилькою і прикріплюють до корка на денці. Щоб не псувалися, до скриньки кладуть трішки нафталіни. Все те вимагає дуже точної й делікатної роботи;

альбом, альбома — книжечка з твердою оправою на знімки й поштівки з гарними видами;

личинка, личинки, личинці — хробачок з яєчка;

пружок, пружка, пружкові, пружком — іменник, риска, кривулька;

око, ока, оку, в оці, ока, ок у значенні: кільця; — звичайно: очі, очей, очам, очима, очами, в очах; це людські очі.

Запитання.

Чим ти зайнятий на вакаціях?

А що робиш ти, Петре, на вакаціях?

А ти, Марусю, як проводиш дозвілля?

Гарно! Ти розвиваєш свої зацікавлення.

Які користі маєте із стріляння з лука?

Які ще знання потрібні хлопцеві?

А що ти скажеш, Петре?

Які знання потрібні дівчатам?

Відповіді.

Я люблю з лука.

Я ловлю в річці або купаюся.

Я виши... хустинки, а навіть скатерть.

Роз..... м'язи і зір.

Хлоп.... потрібні мови.

Історія, географія, природа, математика дуже по..... знання кожному.

Їм треба цих самих знань.

Завдання додому.

1. Написати про вакаційні заняття.
2. Виповнити крапки відповідними буквами.

9 а. ГАРНА ВИШИВКА ДЛЯ ДІВЧАТ.

— Що ти хочеш вишивати? — питалася мати Марусю.

— Я хотіла б вишивати малий настільник, — відповіла Маруся.

— Чи можна вибрати собі гарний зразок з Маминої книжки для вишивок?

— Певно, що можна! — відповіла мати. — Одначе буде краще, як обдумаєш те разом з Галею та зо мною. Не всі взори в книжці відповідні для нашої околиці. Треба бути обережною у виборі.

— Дякую, Мамо! Я не знаю добре тутешніх кольорів і зразків. То буде найкраще, як дістану найліпші вказівки з мистецтва вишивання! Покищо я знайду альбом з вишивками.

Після щоденних занять всі три засіли до вибору відповідного та легкого зразка, бо Маруся була ще невідзнана з цим мистецтвом, хоч виявляла великий талант у тому.

Вибір упав на легкий гуцульський зразок з чорними й червоними барвами хрестикового укладу. Маруся

була щаслива, що їй доручено вишити малий настільник, так звану доріжку. Зараз взялася до роботи. Зразу не йшло їй, але скоро набрала вправи і виконувала гарно хрестики на канві (підкладці з ниток). Ой, як тішилася вона! Буде мати в своїй кімнаті на столику настільник з вузьенькою доріжкою!

Робота йшла жваво. Всі її товаришки знали про це. Кожна хотіла вишивати.

Завдання додому.

Дівчата напишуть у домашньому зшитку про свої змагання у вишиванні.

10. АЛЬБОМ НА ОСІННІ ЛИСТКИ.

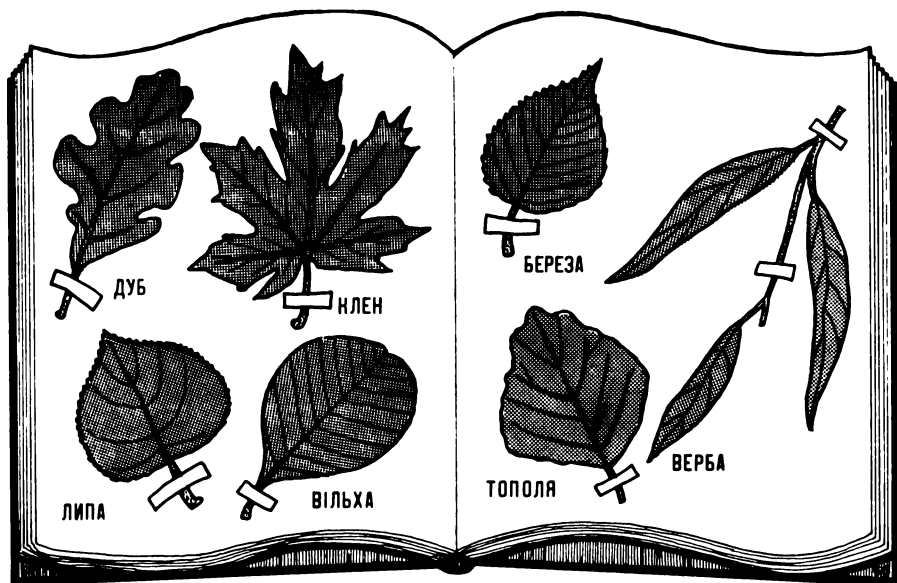
Одного ранку Івась прийшов до школи дуже веселий. Всі його товариші були здивовані, бо він рідко коли сміявся. Отож Івась розказав їм про свій успіх таке:

— За добре свідоцтво на кінці шкільного року я дістав у нагороду від дідуся три долари. Давно вже я мріяв про альбом на листки з дерев. Вони тут восени такі різноманітні й дуже гарні. Збирають товариші значки, монети, камені, а я постановив купити собі альбом на листки. Тепер моя постанова могла сповнитися.

— Що ж ти зробив? — запитав Костик.

— Пожди, зараз покажу — каже Івась.

— З коробкою в руках я пішов у парк, де найбільше листя нападало з дерев. Я їх збирав і приглядався до форми листків. Потім я вибрав найправильніші і найцікавіші. В парку були старі дуби, липи, клени, тополі, верби з розпущеним гіллям, біленькі берези, вільхи з червоновим листям. Я зібрав їх у коробку та вернувся з цим скарбом додому. Тут розгорнув їх на столі, вигладив та приліпив поперечками до твердого паперу в

альбомі. Під листками я помістив написи, коли й де я знайшов якийсь листок, з якого був дерева. Так розрісся мій альбом до великої книги, яку я всім показую.

Пояснення.

Дуб, клен, липа, вільха мають немов різьблені рукою форми, натомість береза, верба, тополя мають гострі, тонкі й вузькі листки. Найкращі їх барви восени, коли пожовкнуть і почервоніють.

Одного ранку сказав мені батько, що поїдемо до лісу, щоб оглянути гарні, різнокольорові листки дерев. Я зрадів, дуже, бо хотів збагатити ними свій альбом.

Запитання.

З чого зроблений альбом
на листки?

Як причіплені до нього листки?

Що треба зробити, щоб листки гарно виглядали?

Які кольори бувають восени в лісі?

Звідки вони беруться?

Які форми мають листки різних дерев?

Нащо підписуємо кожен листок?

Завдання додому.

Описати альбом на листки.

Відповіді.

Альбом на зроблений з паперу.

Бабусині казки.

11. ПАН КОЦЬКИЙ.

В одного чоловіка був старий кіт, що вже не міг мишей ловити. От чоловік узяв його та й вивіз у ліс. „На що — каже — він мені здався, тільки дурно буду годувати, нехай лучче в лісі ходить”. Покинув його в лісі, а сам поїхав. Коли це приходить до кота лисичка та й питає його:

— Що ти таке?

А він каже: — Я пан Коцький.

Лисичка каже: — Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати, — так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, я прийду до тебе на до-світки.

А вона йому: — У мене є тепер пан Коцький, то він тебе розірве!

Зайчик розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Зійшлись вони до купи, стали думати, як би побачити пана Коцького, та й кажуть: — А зготуймо обід!

І взялись міркувати, кому по що йти. Вовк каже: — Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже: — А я піду по буряки і картоплю.

Ведмідь каже: — А я меду принесу на закуску.

Тоді зайчик: — А я капусти.

От роздобули всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже: — Я не підбіжу, як доведеться тікати.

Кабан каже: — А я теж не повороткий.

Вовк: — Я старий уже й трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходитьсья.

Прибіг зайчик до лисиччиної нори, коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його: — А чого ти прийшов?

Він і каже: — Просили вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти прийшла із своїм Коцьким до нас на обід.

А вона йому: — Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Прибігає зайчик назад та й хвалиться: — Ховайтеся, казала лисичка, бо він як прийде, то розірве вас.

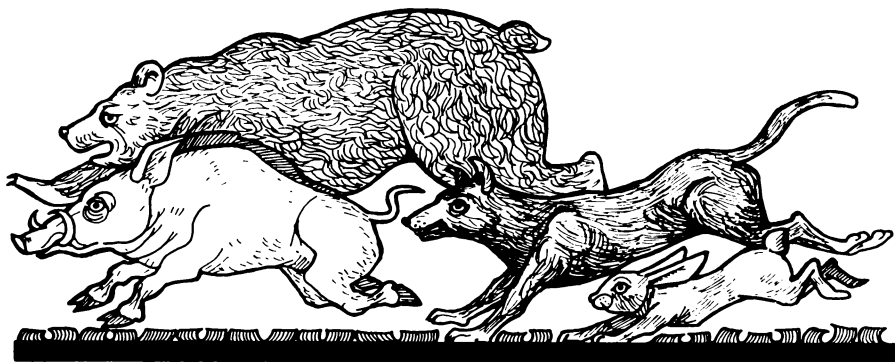
Вони й почали ховатись: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан ховається в ріщя, а зайчик лізе в кущ.

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до стола, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже: — Ма-у! — ма-у! — ма-у!

А ті думають: — От поганого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!

Виліз пан Коцький на стіл і почав їсти, аж за вухами лящить. А як наївся, то так і простягся на столі. Кабан лежав близько стола у ріщі, та якраз тоді комар укусив його у хвіст! Кабан як схопиться та навітики! Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й туди, де ведмідь сидів. Ведмідь, як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та й до такого доліз, що й дерево не здержало. Так він додолу впав — гуп — та просто до вовка, мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як скочать, то тільки їх видно! А зайчик і собі за ними забіг, не знать куди...

А потім посходилися та й кажуть: — От, такий малий, а мало нас усіх не поїв.

Пояснення.

Цю народну казку оповідає бабуся перед сном своїх чемних унуків.

На що він мені здався — не потреба мені вже його: до чого він мені!

Лучче — ліпше, годити, годжу, годиш — догоджати, придобрюватися;

досвітки, досвіток — праця й забава осінніми й зимовими вечорами;

дикий кабан — дика свиня;

міркувати — думати;

закуска, закусці — їжа перед обідом, хлібчик з наложеним м'ясом або рибкою;

повороткий, поворотка, поворотке (прикметник) — рухливий;

недобачати — добре не бачити;

мені приходитьсья — можу, моя черга зробити це;

ріщя, ріщям — сухі патики на опал, топливо;

їсть, аж за вухами лящить — їсть лакомо;

мало нас не поїв — от-от був би поїв.

Запитання.

Відповіді.

Які звірі виступають у цій казці?

Тут виступають такі звірі:

.....

Хто був пан Коцький?

... .. був старий кіт,
що вже не міг ловити мишей.

Як лисичка догоджала йому?

Хто зготував йому обід та нащо?

Як зайчик перелякав звірів?

Де звірі ховалися?

Що сталось із звірами?

Хто спричинив тривогу та чим?

Чим визначалися ці звірі?

Яка наука із цієї казки?

Завдання додому:

1. Заповнити крапки відповідними словами.
2. Відповісти на питання в домашньому зошиті.

12. ВЕДМІДЬ.

Стояла собі в полі козача пасіка. Славно було в ній! Легко, вільно. Куди глянеш — усе поля широкі і по полях дуби — зрідка дуб від дуба — як намети, розкинуті проти сонця. У село шлях звивається, а села самого не видати за могилою, тільки гай здоровенний, темний...

Славно було літувати в пасіці Михайлові з дідом. І Мелася маленька, білявенька сестричка його. Вона співала пісень, ходила по полю, збирала суніці.

Одного вечора, втомившись, лежав Михайло в траві. Мелася дрімала та питала, чого це досі діда нема. Пішов у село та чогось дуже довго забарився. Ніч уже, зорі блимають, серпок високо підбився, Михайло заснув, а діда все нема. І не чути, все тихо! Коли ж земля загула від гаю і щось важке наближається від лісу до пасіки. Суне поміж вулики, валить їх, квітки давить, рожу й калину ламле і дуба кріпкого трунуло, Господи Святий!

Що ж ви думаєте? Страшний, патлатий ведмідь!

Вона до братіка. А він спить солодким сном і не чує: — Ходи, ходи, братіку, в хату, бо я тут сама боюся!

І малесенькі рученята тягнуть його з усієї сили і сльози капують від страху на нього, а він переступив два ступні в хату та знов припав до подушки.

А ведмідь, як господар, лапу у вулик — та ласує медом. А потім як почне вивалюватись по траві! А далі покотив до гаю і тихо стало. Місяць уже ледве легенько світив, зорі вже ледве блискали, коли діти зачули пісню козацьку, наче дзвінок розбитий і побачили в далині людську постать. Це дід ішов, співаючи. Зараз вони до нього назустріч, а він сміється та й каже:

„А що, дітки, знудились, мабуть, без старого діда, ге? Сон, мабуть, неспокійний мали, ге? Не можна, не можна мені було повертатись раніш, товариша давнього зустрів, забарився...”

І дід знов почав співати:

„Як були ми, козаки, на морі,

Як були ми, козаки, на роздоллі...”

— Діду, діду, — каже Мелася, — у нас ведмідь був на пасіці!

А Михайло: — Я спав дуже міцно, коли вона мене збудила, наче стрелила у вухо, кричачи. Я схаменувся, дивлюся — вулики повалені, кущі поламані.

Як це дід почув, — та зараз до пасіки:

— А щоб ти, патлачу лихий, не діждав уже довіку й покуштувати меду! Та став підносити вулики, а Михайло помагає дідові. А Мелася маленька, ходячи за ними обома, удесяте оповідає, як той усе трощив і валив, як покачувався і цокав зубами білими і як наближувався все ближче, ближче...

А дід каже: — Чи ж не диво, що ти, Меласю, така безсильна цяточка, та братіка підносила і ведмедя прогнала? А Михась тільки думав: „Коли то я буду тебе боронити, Меласю?” Як лягав спати, то завжди коло себе рушницю клав, бо може, ведмідь знов навідається!

Пояснення.

Пасіка — це загорода з вуликами для бджіл і меду;
намет — шатро;
шлях, шляху — дорога;
здоровенний — дуже великий;
літувати — проводити літо;
забаритися — затриматися;
серпок, серпка — малий серп; місяць;
земля загула — задудніло, бо так сильно ступав ведмідь.

Запитання.

Як виглядала козача пасіка на степу?
Звідки береться мед у вуликах?
Чому козача пасіка була багата?
Хто літував у козачій пасіці?
Що трапилось одного разу?
Як Мелася вирятувала брата?
Як ведмідь ласував медом?
Що розказував дід, як вернувся додому?
Що розказувала дідові Мелася?
Що постановив Михайло?
Чому він ставив коло себе на ніч рушницю?
Завдання додому:
1. Описати козачу пасіку.
2. Дати відповіді на ці питання.

13. СМІХОВИНКА.

Про діда Андрія та чародійний свисток.

Поїхав дід Андрій до міста на ярмарок. Походив по ярмарку, походив, пооглядав; купити — нічого не купив, продати — також не продав, але коли вже мав додому вертатись, знайшов на дорозі свисток, підняв його, заховав у кишеню, сів на віз і поїхав.

Коли вернувся додому, жінка саме вечерю варила. Він через поріг, а вона: — Піди ще, діду, гуси прижени, поки вечеряти сядемо.

Вийшов дід за ворота, дивиться, а гуси аж де-де за водою, під лісом пасуться. Брести через річку — вода холодна; йти на місток — далеченько.

„От, коби так свиснути, а гуси самі прийшли додому”, — думає.

Пригадав собі свисток, що його знайшов на дорозі. Вийняв його з кишені, свиснув... Дивиться, а гусак мов би зрозумів, чого від нього хочуть. Підняв голову, гегнув щось до гусей і всі вони, одна за одною, шнурочком пішли через оболоння, переплили через річку, перейшли дорогу і просто на дідове обійстя прийшли. Вернувся дід до хати й каже: — От і свисток! Свиснув, а гуси самі з оболоння прийшли.

А бабі саме тоді почав горщик збігати. Кинулась вона за водою, а коновка порожня.

— От свисни ще, — каже нетерпляче, — на коромисло, щоб води принесло.

Свиснув дід, а коромисло, що в сінях стояло, „шусть” у хату, підскочило, підхопило коновки і до річки по воду полетіло.

Ще й не встигла баба перехриститися, а воно вже в хаті, коновки поставило на лаві, ні краплинки не розхлюпало, стукнуло об підлогу і вмить у сінях опинилося та в кутку стало, мов би нічого.

Дід і баба сіли вечеряти та не говорять нічого; все про цей свисток думають.

А тут лампочка „блим, блим” — стала погасати.

— „От, тобі й на...” — каже дід. А баба: — Ти певно...

Та дід і договорити їй не дав:

— І чого це нам, — каже, з лампою возитись? Краще хай би зірка з неба впала, перед вікном стала та хату освітила! А діда як припекло, як припекло... Так припекло, що аж прокинувся. Розглядається, а він на возі,

ще й недалеко від міста від'їхав, а жаринка з люльки випала та за пазухою пече...

— Гов!.. — кликнув дід на Гніду, витряс жаринку з-за пазухи, — аж тоді сягнув до кишені по свисток і вперше йому добре приглянувся. Цей, мабуть, на дорозі в поросі лежав, бо так його замулило, що свисту з нього не добудеш. Замахнувся дід і свисток полетів у рів, що при дорозі.

— Шкода, що ти чародійний, — зідхнув дід.

— Вйо! — кликнув на Гніду, завернув віз і поїхав. Куди? Назад до міста...

Кажіть, що хочете, але свисток цей таки не був звичайний. Пригадав, бачите, дідові, що він забув купити нафти.

Пояснення.

Дід Андрій заснув на возі, вертаючися додому з нічим і мав такий сон. Казка жартує часто, глумиться, але й навчас. Така вона!

Ярмарок у місті був раз у рік; на ярмарку селяни продавали збіжжя, городину та купували найпотрібніше знаряддя, сіль, цукор, нафту, шкіру на чоботи, кожухи, цвяхи, дошки тощо;

коновка, коновки, коновці — коновки, коновок — дерев'яний посуд на воду;

брести, бреду, бредеш; я, ти, він брів, вона брела, вони брели; буду брести, брестиму, брестимеш, брестимуть;

далеченько — трохи далеко (прислівник);

свисток, свистка — свиставка, дитяча забавка;

гегнути — загегати, почати гегати;

оболоння — пасовище над річкою;

обійстя, обійстям, на обійстю — господарство;

горщик збігає — вода або молоко кипить і виливається;

коромисло, на коромислі люди носять коновки, відра;

метнутись — кинутися, рушитися;

жаринка — іскра, розжарений вуглик;

пазуха, пазухи, пазусі — викрій сорочки на грудях;

замулити, замулю, замулиш — залити болотом.

Завдання додому:

Написати коротко про дідову пригоду:

1. Звідки вертався дід Андрій?
2. Що снилось йому в дорозі?

Жарт.

14. МУДРИЙ ЦИГАН.

Ходить циган, ярмаркує,
Лиш грошей не має...
— А що тепер найдешевше? —
Мужика питає.

— Та хрін тепер найдешевший, —
мужик йому каже, —
за грошика цілу в'язку
сидуха нав'яже!

Побіг циган між сидухи,
купив собі хрону...
Подивився на ярмарок
та й пішов додому...

Іде собі дорогою,
свіжий хрін смакує...
Вертить свердлом йому в носі,
а сліз не вгамує...

Втирав, втирав циган очі,
далі й не втирає...
Сів під мостом і скривився,
їсть та промовляє:

— Плачте, плачте, дурні очі!
Щоб повилізали!...
Бачили ж ви препогані,
що ви купували!

Пояснення.

Цей вірш написав **Степан Руданський**. Він любив жартувати. Ось тут висміює цигана, який купив на ярмарку хрін. Потім циган силував себе їсти гіркий хрін. Ще й проклинав препогані очі.

Мужик — селянин;

хрін, хрону — гіркий корінь рослини, що ним приправляють буряки або м'ясо;

сидуха, сидусі — перекупка на торзі;

в'язка, в'язці — сніпок рослин;

свердел, свердла — прилад вертити дірки;

вгамувати, вгамую, вгамуєш — спинити.

Запитання.

Відповіді.

Як циган ярмаркував та
що купив?

Циган за грошика
хрін.

Як смакував циганові хрін?

На кого він нарікав?

Як він карав свої очі та себе самого?

Що смішне в цьому вірші?

15. У НЕДІЛЮ НА СПОРТОВІЙ ПЛОЩІ.

У неділю вся моя родина зробила прогулянку на спортову площу. Там мало бути змагання в футбол (копаний м'яч).

Мій батько обіцяв узяти мене цим разом на спортове змагання, якщо я виконаю завдані лекції. Отже я понаписував домашні вправи ще в суботу та вивчив усі предмети на понеділок. Батько перевірів, як я вмію правопис і арифметику та заявив, що годиться на прогулянку.

Моїй радості не було кінця. Це перший раз я мав бачити цікаву футбольну гру, що починалася о другій годині. Ми поїхали автом вже о першій годині після Богослуження.

В дорозі я співав із сестрою українських пісень та милувався красою осені. Які чудові були тепер клени!

Після одногодинної їзди ми побачили грище. Батько заплатив квитки та запровадив нас усіх на найкращі місця трибуни.

Почалася гра. Я з захопленням слідкував за рухами гравців. Батько остерігав мене, що не треба кричати, як це роблять часто глядачі. Він пояснював мені правила гри та від часу до часу хвалив наших футболістів за успіхи, бо вони здобули чотири ворота, втративши двоє. Накінці гри гравці подали собі руки, що мені дуже подобалося. Видно, розходилися в згоді.

Вертаючись додому, ми розповідали взаємно про свої враження, а батько хвалив нас за гарну поведінку.

Пояснення.

Спортова площа має грище, де відбуваються турніри та змагання у футбольній грі. На площі підіймається вгору трибуна із сидженнями. Дружина має одинадцять гравців, між ними є: воротар, що боронить воріт, два оборонці, три помічники, п'ять напасників. Завданням дружини є здобути якнайбільше воріт у противника. Різні сумніви в грі вирішує суддя.

Пояснення.

Мойй радості не було кінця — я тішився безмірно;
слідкувати за рухами грачів — спостерігати гру;
глядач, глядачеві, глядачем — спостерігач.

Запитання.

Коли ти був уперше на грищі?

Яку гру ти оглядав?

В чім полягає ця гра?

А чи бачив ти вже відбиванку?

Чому вона так називається?

Як подобається тобі теніс?

Завдання додому.

Заповнити крапки й відповісти на питання в зошиті.

Відповіді.

Я був уперше восени.

Я кошиківку.

Обі дружини стараються добути якнайбільше кошів.

16. У СВЯТО ПІД ЧАС ДОЩУ.

Відгадування загадок.

В Америці осінь дуже мальовнича, особливо в лісах, де різноманітні кольори листя дерев радують очі глядачів. На цьому тлі кольори кори берези, бука, клену, дуба, вільхи дуже помітні. Шпилькові ліси визначаються своєю зеленою барвою.

Восени падають дощі. Після полудня ми сидимо вдома, читаємо книжки, граємо в шахи, перегони або відгадуємо загадки, що їх завдає дідусь. З них ми склали вже цілий список під кличем: „Ану, відгадай!” — Ось винятки з нього:

Всі його люблять, всі його чекають,

А хто поглянуть схоче, зараз прижмуристь очі. Що це?

Росте вона в лісочку, має червону сорочку,

Хто йде, той поклониться. Що це?

Стоїть при дорозі на одній нозі;

і шапочку має та нікого не вітає. Що це?

Влітку і взимку вбрання одне,	
та кличуть діти завжди мене,	
щоб я на свято до них прийшла,	
баньок багато їм принесла.	Що це?
І вдень і вночі у кожусі на печі.	Що це?
Через воду він проводить,	
а сам з місця вік не сходить.	Що це?
Куди повзе, за собою хату несе.	Що це?
Маленьке, сіреньке, а хвостик як шило.	Що це?
Я всіх вас обшиваю, сама одягу не маю.	Що це?
Зроду рук своїх не має, а узори вишиває.	Що це?
Тік-так, а з місця ніяк.	Що це?
Зуби має, а ніколи їжі не кусає.	Що це?
Рідке, а не вода, біле, а не сніг.	Що це?
Хто постійно носить трубу, а ніколи на ній	
не грає.	Що це?
Не гавкає, не кусає, а нікого в хату не пускає.	Що це?
Поле скляне, а межі дерев'яні.	Що це?
Від ранку до полудня маліє, а від полудня	
до вечора росте.	Що це?
Хоч сам неписьменний, а цілий вік пише.	Що це?
Сірі гуси летіли, біле пір'я погубили.	Що це?
Чотири брати під одним парасолем стоять.	Що це?
Що можна знайти навіть у порожній кишені.	Що це?
Яка голова не має ані одного волоска.	Що це?
Сам не бачить, а другим дорогу показує?	Що це?

Також український письменник Леонід Глібів складав загадки, наприклад:

17. ХТО Ж ТИ ТАКА?

Бачить, не бачить,
 Чути — не чує,
 Мовчки говорить,
 Дуже мудрує,

Кривду соромить,
Правду навчає,
Часом жартує,
Смішки справляє.
Люба розмова, —
Дай Боже, діти,
З нею довіку
Жити — дружити.

Хто ж ти така?
В світі щаслива
І жартівлива?

Пояснення.

У списку „Ану, відгадай!” такі слова: **примружити очі**, або **прижмурити очі** — закрити, заплющити очі, коли соняшні промені нагло блиснуть.

Червона сорочка — верхній одяг лісної суниці; кожен схиляється, коли її побачить. Чому?

Що то за звір, що любить тепло печі?

Повзти, повзу, повзеш; в минулому часі: я повз, повзла; в майбутньому часі: буду повзти — посуватися наперед;

шило, шила — шевський прилад, що має довгу іглу до шиття;

взори або узори — оздоби вишивок;

труба, труби — хобот у слона;

скляне поле — у вікні є скло в дерев'яній рамі;

маліє зранку: тінь;

до пір'я подібні малі сніжинки;

парасоль, парасоля — під час дощу вживають його люди;

у вірші Леоніда Глібова є такі вислови; мовчки говорять — хоч мовчить, та проте виявляє своє завдання;

мудрує — навчає дуже поважно, ніби якийсь мудрець;

кривду соромить — завстиджує людину, що робить комусь кривду; висміює;

смішки справляє — жартує;

дружити — жити в дружбі;

жартівливий, жартівлива, жартівливе — смішний, забавний,

гумористичний; на питання: який, яка, яке відповідають прикметники в граматиці, отже жартівливий — прикметник.

Залптаннл

Чим є для нас книжка?

Які бувають загадки в журналіках?

Що можна дістати за відгадки в журналіках?

Які бувають нагороди за добрі відгадки?

Завдання додому.

1. Із наведеного списку загадок вибрати 5 і написати відгадки.

2. Вишукати в журналах для дітей 5 інших загадок, переписати їх у зошиті та подати відгадки. За це будуть відзначення в школі під назвою: „Ану, відгадай!”

18. ОСІННІ ТАЦІ.

Вітер взяв сопілку в руки:

„Ду-ду-ду!

Хто зі мною потанцює

У саду?”

Захиталися жоржини:

„Може й ми!

Тільки ти нас над землею

Підійми!”

„Шкода часу, — вітер каже, —

Підіймать!

Видно, вам не доведеться

Танцювать!”

Тут як зірвуться листочки

Із дубка,

І з вербочки, і з берізки,

І з кленка. —

Хто червоний, хто жовтавий,
Хто рудий.
А хто трішечки зелений —
Молодий.

Як закрутяться у танці
Угорі!
І низенько над землею
У дворі!

Вітер кинувся за ними:
„Ой-ду-ду!
От, хто вміє танцювати
Доладу!”

Пояснення.

Поетка пише, що вітер узяв сопілку в руки, ніби якийсь дудник. Також листочки з дерев танцюють, ніби балет. Одна тільки **жоржина** (георгінія) не годна піднятися високо. Вітер не хоче з нею заходитися, бо затяжка. Всі вони ніби якісь особи.

Сопілка — це музичний інструмент українських хлопців, пастушків, рід флейти.

жоржина — кущ з квітками різних барв і форм, але без приємного запаху;

дубок, **дубка** — малий дуб, **вербочка** — маленька верба, **кленок** — малий клен, **берізка** — це здрібнілі, пестливі іменники;

жовтавий — трохи жовтий — це прикметник;

рудий — золотисто-червоний; (прикметник — бо який);

трішечки — на питання: як; це здрібнілий прислівник, від трохи;

мені доведеться танцювати — буду могли танцювати;

у саду та в саді — це місцевий відмінок однини;

земля, землі, землю, земле!, землею, в множині:землі, земель;

угорі (на питання: де, прислівник);

двір, двору і двора, дворові, двором, у дворі, в множині: двори; це: подвір'я (іменник у граматиці); але надворі — прислівник, що означає: не в хаті; знадвору (на питання: де);

доладу (як, прислівник) — добре, відповідно;

Запитання.

Як вилядає тут осінній вітер?

З ким він не хоче танцювати?

Чому вітер не хоче жоржини?

Що то діється з листям восени?

Котрі листки танцюють до ладу?

Відповіді.

Осін... віт.. ніби якийсь дудник.

Віт.. не хо.. танц..... з жоржиною.

Жоржина тяжка; її не можна підняти.

Лис.. танцює в повітрі.

Сухі листки дубка, клена танцюють до ладу.

Завдання додому.

1. Виповнити крапки відповідними буквами.
2. Виписати здрібнілі іменники.
3. Виписати прикметники (який?), прислівники (як, де, коли?).

Байки.

19. СОНЦЕ ТА ХМАРИ.

Ось сонечко зійшло і світить нам і гріє,
І Божий мир, як маківка цвіте;
На небі чистому ген хмара бовваніє.
Та хмара надулась і річ таку гуде:
„Що вже мені це сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся, воно таки блищить,
Я полечу йому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить.”
Дивлюсь — і хмарами пів неба замостило,
На сонечко мов ніччю налягло,
І сонечко вище підплило,
І хмари ті позолотило.

Пояснення.

Байка завжди навчає.

Хмара бовваніє — хмара затемнює небо;

Божий мир — люди, світ, природа;
таку річ гуде — такі слова бурмотить;
мені надоїдає, мені надоїло — докучає, прикриться;
насуплюся — надуюся;
полечу йому назустріч — зустріну його;
замостило — затягло, затемнило;
позолотило — ніби золотом покрило.

Запитання.

Чому люди люблять сонце?

Чим грозить надута хмара?

Як хмара хотіла затемнити сонце?

Чому цього не здужала виконати?

Чого вчить нас ця байка?

Відповіді.

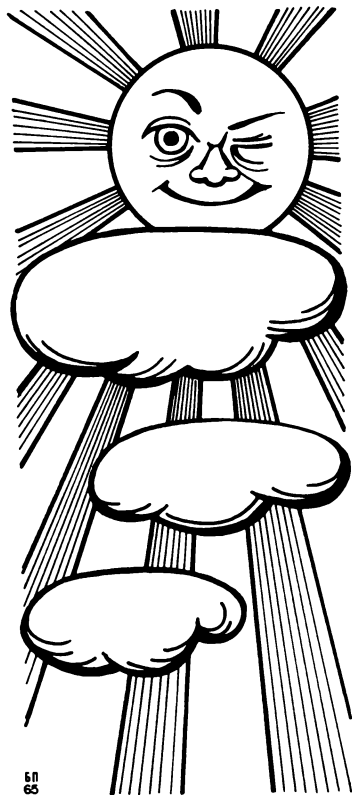
Лю.. мають від сонця світло, тепло, красу: воно світить, гріє.

На.... хмара гро.... бу-рею.

Хма.. хо.... затемнити його темрявою.

Со... уступилося їй та ще позолотило її.

Ця б.... вч... нас скромности.

Завдання додому.

Виповнити крапки і переписати в домашньому зошиті.

20. ЯЧМІНЬ.

Син:

Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,

Що колосків прямих я бачу тут багато,
А деякі зовсім схилилися униз,
Мов ми неграмотні перед великим паном,
Мов перед судовим на стійці козаки?

Батько:

Оті прямії колоски
Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром;
Котрі ж поклякнули — то Божа благодать;
Їх гне зерно, вони нас мусять годувать...

Пояснення.

Ячмінь, ячменю, ячменем — рід збіжжя з колосками, що можуть бути порожні та повні, виповнені зерном.

Запитання.

Про що розмовляє батько,
із сином?

Які бувають колоски яч-
меню?

Яка різниця між порожні-
ми і повними колосками?

З котрих більша користь?

Як називає батько повні колоски?

Чим для нас скромні й поважні діти?

Як пізнати їх?

Завдання додому.

Виповнити крапки і переписати в домашньому зошиті.

Відповіді.

Вони розмовляють про яч-
мінь.

К..... ячменю бува...
порожні або повні.

Порожні стоять просто,
повні похилені вниз.

21. ЗАПИСНИК УЧНЯ.

Учні люблять записувати різні події із свого жит-
тя; наприклад:

Дня 7. листопада.

Мій найкращий пес.

В нашому місті кожного року відбувається показ
псів. Ви не повірили б, якої погані понавозять сюди лю-
ди з усіх усядів.

Цього року я постановив занести туди Бровка і показати всім найкращого пса на світі.

Годину перед конкурсом я посадив Бровка у плетений кошик і поніс до виставкового будинку.

— Чи він зареєстрований? — спитала мене старша пані, що сиділа біля малого столика.

Кожного пса треба місяць до імпрези реєструвати. Прочуваючи невдачу, я підступом дістався до бічної залі, в якій аж роїлося від псів. Усі вони були погані. Де ж їм рівнятися з моїм Бровком? Дивовижно попідстригвані, товсті і неповоротні, смішко повбирані, з неприємним виразом мордочки, аж гидко на них дивитися. Прийшла черга на Бровка.

— Скільки років? — спитала ввічливо панночка.

— Дев'ять, — відповів я сміло.

— Та не тобі, а псові.

— Одинадцять місяців, — поправив я швидко й почервонів по самі вуха.

— Ім'я?

— Ромцьо.

— Та не твоє, а собаки!

— Бровка, — прошепотів я і спустив очі.

— Раса?

— Найкраща в світі, — відповів я гордо, і відкрив віко кошика. Бровка висунув свою мордочку і повернув цікаво голову. Панночка подивилася на мене гнівно, прижмурила сердито очі і сказала: — Нерасових псів не приймаємо на показ!

Ті, що стояли в черзі, почали хіхикати, а дехто реготався вголос. Я вибіг з кімнати і не знав, що діяти.

— Гей, ти! — закликала дівчина, що також чекала в черзі. Вона прискочила до мене, підняла віко кошика і сказала з погордою: — Потвора!

— Твій пес потвора, бо не має очей, ні рота, а ніс у нього мов бараболя, — відповів я гнівно й вибіг на вулицю.

— Бідний, бідний, мій солодкий Бровку, — промовив я до нього, і в моєму голосі пробивалося все, чим наболіло моє серце. Подождемо до другого року; за той час ти підростеш, покращаєш. Я тебе викупаю, вичешу, причепурю стрічкою і таки доб'юся першої нагороди.

Пояснення.

Погань, погані, бриджуся поганню;
бридота, паскудство;
із усіх усядів — із усіх сторін світу;
імпреза — виставка, показ;
прочувати невдачу — передбачаючи поразку;
гидко — бридко (прислівник на питання: як?);
черга, черзі — порядкове число;
віко — верх, накривка;
потвора — дивогляд;
нестерпний — незносний, дуже прикрий;
реготатися — голосно сміятися.

22. І ЦЕ ЗАПИШУ НА ПАМ'ЯТКУ:

Моряком я стану.

Я тепер школярник,
Книжечки читаю,
І по світі, по широкім
Думками літаю.

Як великий буду,
Моряком я стану,
Все, про що тепер лиш мрію,
Очима оглянущу.

Здивується море,
Здивується сине,
Як по ньому український
Корабель поплине.

Не дивуйся, море,
Усміхнися мило,
Ти не раз вже українські
Кораблі носило.

Попливе, полине,
В далекі простори,
А за нами шумітиме
Наше рідне море.
А на ньому сотня
Таких, як я, смілих,
Що ні буря їх не спинить,
Ані заметілі.

Пояснення.

Школярик, школярикові — малий учень; здібний, пестливий іменник;

моряк, морякові — той, що на кораблі працює;

мріяти про щось — уявляти собі;

заметіль, заметілі, заметіллю — снігова буря; (іменник)

полинути, полину, полинеш, полине, полинуть — полетіти (дієслово);

пливити, пливу, пливеш, пливе, пливуть; плив, плила, пили, будуть пливти і плисти; дієслово;

смілий — відважний (прикметник);

сотня, сотні, сотнею — сто хлопців, сто осіб; іменник.

Запитання.

Про що мріє цей школяр?

Чи може сповнитися його мрія?

Над яким морем лежить Україна?

Куди пливали дружинники й козаки?

Чим вони визначалися?

Чого треба українському морякові?

Які прапори повинні мати українські кораблі?

Відповіді.

Цей хоче бути моряком.

Так, його може сповнитися.

Україна над Чорним м.

Завдання додому.

1. Заповнити крапки, вивчити вірш напам'ять.
2. Відповісти на всі запитання.
3. Виписати іменники та дієслова з цього вірша.

23. ВІРА ДИТИНИ.

По морі плив корабель; на ньому було багато подорожніх. Несподівано звіялася сильна буря. Чорні хмари нависли над водою. Здавалося, замкнули корабель на спіненому, схвильованому морі.

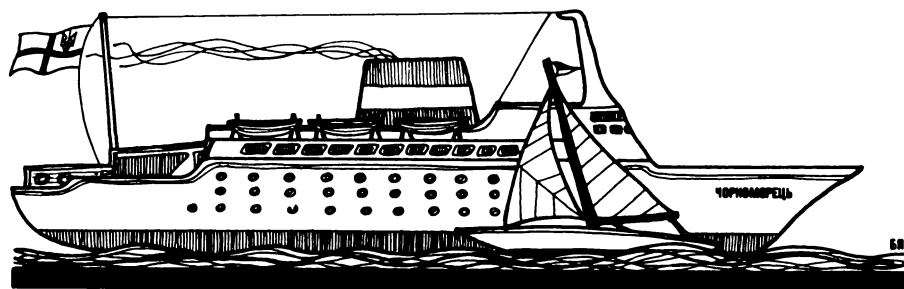
Досвідчений керманич корабля мусів напружити всі свої сили, щоб удержати корабель у рівновазі й не дати йому розбитися об підводні скелі.

Подорожніх узяв страх. Діти плакали, жінки кричали й благали Бога, щоб рятував їх. Навіть чоловіки дивилися з тривогою то на воду, то на хмари. Коли блискавка роздирала чорну пітьму, вибухав новий зойк на кораблі.

Тільки одна людина сиділа спокійно на своєму місці. Це був невеликий хлопчина. Вітер розвіяв йому волосся на голові, але він не зважав на те. Не чув криків і плачів — дивився спокійно перед себе в море.

Люди дивувалися, що він такий спокійний, а один подорожній запитав його:

— Ти не боїшся бурі, дитино? Ти один з нас спокійний. Чому?

Хлопчина глянув на подорожнього ясними очима й відповів упевнено: — Чого ж я маю боятися? Адже при кермі корабля стоїть мій тато!

Слова й речення:

спінене море — схвильоване море; під час бурі на морі видно піну і високі хвилі;

керманич, коло керманича, з керманичем; керманичі — керівник корабля;

людей узяв страх — люди налякалися;

блискавка роздирає чорну пітьму — блискало серед пітьми, темряви;

упевнено — спокійно, певно;

частини корабля: каюти (кімнати), чердак або палуба (підлога на верху корабля), шруба, спід корабля, люка на споді, схов.

Запитання.

1. Як поводитися подорожні під час бурі на морі?

2. Чого вони боялися?

3. Чому малий хлопець був спокійний?

4. Хто дивувався на його відвагу?

5. Що відповів малий хлопець подорожньому?

6. Чим був батько цього відважного хлопця?

Завдання додому.

Написати відповіді на запитання.

Крім цього можна дати ще інші запитання.

1. З яких частин складається корабель?

2. Хто сидить при кермі корабля?

3. Що таке каюти?

4. Що таке чердак?

5. Як називається інакше провідник корабля?

24. ЛЕТИТЬ ЛІТАК.

Летить літак
Високо так,
Летить, летить стрілою,
Ховається, вкривається
Хмаринкою густою.

Горять, блистять,
Гудуть, шумлять
Міцні його мотори.
Летить літак
Високо так
В далекії простори . . .

Якби ж мені,
Хоча у сні,
На той літак дістатись!
Неначе птах
У небесах
Літати не боятись . . .

І скажуть: — Як?
Та ти ж дітвак,
Рости, коли охота —
Працюй, трудись,
Щодня учись,
Добудь ім'я пілота.

Тоді літай, тоді ширяй,
Кудою думка лине;
А успіх свій
Віддай якстій
На славу України!

Пояснення.

Тут хлопець мріє, щоб бути літуном. Усі переконують його, що він ще дітвак. Поетка радить йому вчитись і працювати, щоб стати пілотом. Свій успіх він повинен віддати на славу України.

Летить стрілою — летить немов стріла;
хмаринка, хмаринці, у множині: хмаринки, хмаринок — ма-
ла хмара; це пестливий іменник;
дітвак — дитина;
у небесах — у небі, в повітрі, старе слово, вживане в церкві;
мотор, мотором — машина, що рухає літак;

коли охота — якщо є в тебе охота, якщо маєш охоту;
трудитися, труджуся, трудишся — працювати;
добути ім'я пілота — досягнути назву і звання пілота;
пілот, пілотом — літун, керівник льоту;
ширяти — літати, носитись у повітрі;
кудою — прислівник, якою дорогою;
якстій — зараз, в ту мить;
простір — простору;
линнути — летіти.

Запитання.

Як летить літак?

Чому не спинять його хма-
ри й дощ?

Про що мріє хлопець?

Де він хоче літати?

Чого треба йому, щоб це
осягнути?

Кому повинен віддати своє
знання?

Відповіді.

Лі... летить дуже високо,
швидко, мов стріла.

Лі... має міцні мотори.
Хло... хоче бути пі.....

Він х... лі... в просто-
рах під небесами.

Він мусить пильно вчи-
тись.

Він Украї-
ні свій успіх і знання.

Завдання додому.

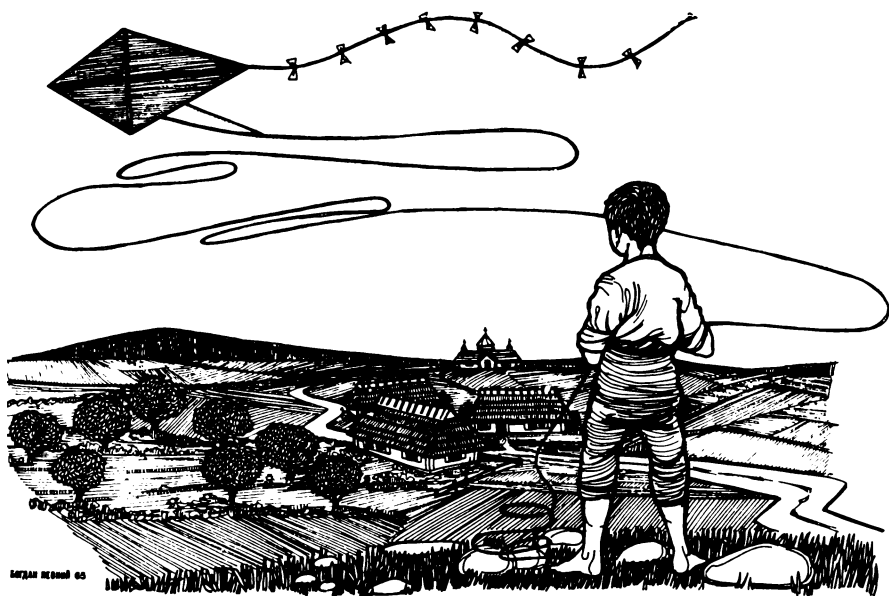
1. Заповнити крапки.

2. Відповісти на питання: Куди летять літаки? Для кого
літун повинен віддати свої успіхи?

25. У ПРОСТОРИ ... ДО СОНЦЯ.

Це було трохи давненько, як жив собі в Україні,
недалеко ріки Дністра, малий хлопець. Русявий, з ясни-
ми синіми очима. А звали його Дмитрусем, ще й тонень-
ким. Бо був він худий, хоч жвавий.

Отож бувало, як прийде зі школи, то зараз таки пи-
ше вправи, читає, бо такий уже пильний вдався. Але він
залюбки бавився. Найлюбіша його забава були вужі.
Хоч і малий був, а вмів таких вужів робити, як ніхто з
його товаришів.

Бувало, напише вправи, та й уже береться за вужа. Папір білий, тонкий, рівненько зложений на столі . . . Дощинки гладенько ножиком витесані стоять собі за шафкою з книжками. Ще тільки потрібно клею. Мама дали муку в горщику. Трошки води, щоб розколотити, от, уже й найкращий клей для вужа. Надворі сонечко ясне, дерева у золоті осени, а на тоці, як на столі вигідно майструвати.

Вже вибігли товариші: Роман, Петро, Ростик і стали помагати. Вуж великий, то й хвоста треба довгого. Петрусь хоче кольорового, але Дмитро таки настоює на білому, бо вуж білий, то хвіст годиться білий. Через годинку, дві все готове. Тільки чи полетить? Усі хвилюються. Найкраще пробувати на толоці. Там рівно, а місця багато, аж до піль вкритих стернями. У Дмитра серденько б'ється: полетить, чи ні? Легкий вітерець повіває, вуж піднімається щораз вище й вище.

— Пускай шнур, а хутко — кричать хлопці. Їх тут не три, а ціла громада.

Кілька хлопців також пускають свої вужі. Та де там їм дігнати Дмитрового! Його вуж уже високо, ніби пташка маленький. Дмитрусь щасливий. Ще якби так сісти собі на вужа і полетіти в простори до сонця . . . Полетів би, оглянув би всю Україну, весь світ, а може й на зорі залетів би . . .

Та тут вуж розхитався сильніше, а шнур великим вужем упав хлопцеві до ніг.

— Дмитрів вуж зірвався зі шнура. Гей доганяймо! — кричать хлопці.

Всі біжать щосили, ген аж на поле. А вітер підносить його щораз вище. Срібні ниточки бабиного літа чіпляються довгого хвоста, сідають на дощечках.

Вуж круто повернув хвостом і сів на стерні.

Сонце підморгувало до хлопців, мовляв, пора, пора до хати, а то батьки сваритимуть. А завтра знову пустануть у простори своїх вужів.

— От було б гарно полетіти на такому залізному вужі-літаку! — думав вголос Дмитро.

— А мої тато казали, що таких літаків багато — запевняв Петро.

Як колись виросту, то таки полечу таким правдивим літаком! — мріяв Дмитро.

В ночі снились йому залізні вужі. Летів він понад великим городом, понад зеленими полями, аж ген на високі скелі.

Минуло багато років і сповнилися бажання Дмитра. Коли була перша світова війна, Дмитро став українським вояком. Він хотів добути Україні волю. Всі в Україні знали славного полковника Українських Січових Стрільців, — Дмитра Вітовського.

Він здобув собі велику славу героїзмом у війні за Україну.

Вітовський згинув у пожежі літака.

Запитання.

1. Хто був Дмитро Вітовський?
2. Як він учився та як виглядав змалку?
3. Чим він любив бавитися?
4. Як боровся за Україну в зрілому віці?
5. Як він загинув?

26. В ЛИСТОПАДІ 1918. РОКУ.

Кріс.

Як раненько в листопаді
Гнались бурі понад Львів,
Кріса мужньо взяв Василько
І без діла не сидів.

З ним пішов між кулі, гуки
І боровся скільки міг,
Хоч той кріс важкий на руки,
Аж збивав Василька з ніг.

Сам стріляв у битві грізній,
Боронився скільки сил,
Хоч той кріс важкий, залізний,
А такий малий Василь.

Коли ж ніч прийшла осіння,
Вітер жовте листя ніс,
Впав Василько на каміння,
Біля нього вірний кріс.

Насувалася навала:
Сотні ворогів лихих!
На камінні щось лежало.
Грянув вітер . . . і затих.

Грянув вітер і полинув
Та зі Львова в світ поніс:
Що така мала дитина,
А такий великий кріс!

Пояснення.

Дня 22. січня 1918. року Україна стала самостійною державою, а перший день листопада 1918. року записаний в її історії світлою подією: того дня також Західна Україна почала нову добу своєї історії, добу волі й самостійности.

Українські вояки та Усусуси (Українські Січові Стрільці) стали до бою з ворогом, який панував тут довгі віки.

Під проводом Дмитра Вітовського та українських старшин Галицької Армії (УГА) почався бій за волю народу. Були випадки, що навіть юнаки брали кріси (рушниці) до рук і ставали поруч старших вояків до бою, — як от цей Василь.

Кріс — рушниця;

мужньо — по-мужньому, зріло;

без діла — без заняття, без праці;

навала — напад;

грянув вітер — бухнув, вдарив вітер.

Запитання.

1. Чому Василь узяв кріса й пішов у бій?

2. Коли це сталося?

3. Кому він хотів прислужитися?

4. Як можна його назвати?

Завдання додому.

Який то був Василь? Що він зробив 1. листопада 1918. року у Львові?

27. ДОБРИЙ СИН.

Юрко жив з батьком і матір'ю у великому місті, де було багато фабрик, що робили авта. Батько працював на фабриці, мати доглядала господарства, а Юрко ходив до школи. Він був пильний і добрий учень. Кожної суботи ходив до Рідної Школи. Родина була щаслива і вдячна Богу.

Одного ранку мати сказала Юркові:

— Юрчику, тато не вернеться нині з праці додому, бо його покалічила машина на фабриці. Тата мусіли забрати до лікарні.

Юрко розплакався і випитував маму про батька. Потім мати відвідувала тата у лікарні і оповідала синові про нього.

Врешті одного дня тато вернувся з лікарні додому, але мусів ще лежати кілька тижнів. Мати й син доглядали його дбайливо. Він швидко видужав. Одного попудня мати сказала до сина:

— Юрчику, я мушу поїхати до міста, щоб дещо купити. Ти побудь тим часом з татом, бо може він буде потребувати помочі. Я швидко вернуся.

Юрко залишився з татом. Незабаром почув він під вікном голос сусіднього хлопця Івася:

— Юрку, ходи на шкільне подвір'я. Будемо гратися м'ячиком. Там уже багато хлопців.

Юрко любив цю гру, вийшов з хати і пустився бігти з Івасем, але по надумі сказав товаришам: — Ні! Не піду, бо тато може мене потребувати.

І завернувся до хати.

Тим часом повернулася мати. Юрко розказав усе, а мати поцілувала його й дозволила йому гратися.

Запитання.

Де жив Юрко?

Де працював його батько?

Що трапилося з батьком при роботі?

Куди його забрали з фабрики?

Хто доглядав його після повороту?

Відповіді.

Юр... жив у великому місті.

Йо... батьк... працював на фабриці авт.

Його покалічила машина.

Йо... за... до лікарні.

Йо... до... мати з сином.

Що доручила йому раз ма-
ти?

Куди вибралася мати?

Хто намовляв Юрка гратися в м'ячик?

Чи він послухав намови?

Як нагородила його мати?

Завдання додому.

1. Виповнити крапки.

2. Написати, чому Юрка названо добрим сином.

Мати залишила його до
помочі батькові.

Мати вибра.... до міста
на закупно.

28. НАЙКРАЩИЙ ДЕНЬ ОЛЕНКИ.

Настала зима. Сніг накрив землю і все, що на ній було. Сонце заховалося за хмари, а як показалося, то не гріло. Мороз перемиг його. Пташки затихли, поховалися. Затихли вулиці та площі. Діти сховались у теплий затишок домів, пішли в школу.

Малій Оленці сумно. Батько помер у нещасливому випадку, а тепер захворіла мати і лежить у лікарні після операції, а Оленка з бабунею вдома. З матусею було їй добре. Кожного дня перед виходом на роботу вона казала Оленці, що має робити, які образочки оглядати, що малювати, який віршик вивчити.

А як верталася додому, завжди питала її, чи вона те виконала, чи зробила порядок у своїм господарстві, чи доглянула ляльку. Матуся завжди знаходила час поговорити з нею про її справи, розказати гарні казки, навчити якусь пісеньку. Добра, любя матуся! А як мило вона цілувала Оленку на добраніч чи добридень.

Оленка завжди хоче плакати, коли думає про те все. Але бабуня каже: „Ніколи твій плач не допоможе. Ліпше щиро помолися до св. Миколая, щоб мама видужала”.

І Оленка молиться, щиро просить: „Св. Миколаю, зроби так, щоб матуся була здорова та якнайскоріше вернулася до мене. Мені не треба інших подарунків”.

Минуло ще кілька днів чекання. Вкінці прийшов день св. Миколая, день радості, бо того дня повернулася її мати, здорова й весела. Вона міцно пригорнула добру донечку до свого серця.

Св. Миколай вислухав молитву Оленки, а крім того, вона дістала гарні дарунки та українські книжечки від св. Миколая.

Пояснення.

Зима настала, а з нею **морози**. Діти сидять по домах, щоб не застудитися. На щастя, їх потішає надія на дарунки св. Миколая. Не для всіх будуть вони.

Малій Оленці дуже сумно, бо її мати лежить у лікарні, а батька не має. Він працював на фабриці і загинув у нещасливому випадку. Оленка тужить за гестощами та навчаннями мами. Бабуся, що опікується нею, радить їй молитися до св. Миколая за здоров'я матері. Їй не треба дарунків, тільки мами. І справді. Мама видужала, бо св. Миколай вислухав її. Радощам Оленки не було кінця.

Запитання.

Чому Оленці було сумно?
Де була її мати?
Що сталося з її батьком?

Хто потішав Оленку?
Як молилася Оленка?

Чи вислухав її св. Миколай?

Відповіді.

Оленка тужила за
Її бу.. в лікарні.
Її ба.... загинув під час праці на фабриці.

Олен.. потішала бабуся.
Олен.. мо..... щиро за здоров'я мами.

Так! Мати повернулася з лікарні, а дістала книжечки.

Завдання додому.

1. Виповнити крапки у відповідях!
2. Як святкували ви день св. Миколая?

ПОВТОРЕННЯ СЛОВНИЦТВА.

Авто: водій керує автом
бабуся, бабусею; бабусь
банька, в банці; баньок
батько, батькові
березень, березня, березнем
близько, ближче
борщ, борщу, борщем
бродити, броджу, бродить
бузько
буряк
важкий, важчий
вбрання, убрання
вголос, уголос
вдома, удома
ведмідь, ведмедя, ведмедем
вересень, вересня, вереснем, у
вересні
вечеря, вечері, вечерею; вечер
вечір, вечора, вечором; вечори
взимку, узимку
взяти, візьму, візьмеш
виноград, винограду, виногра-
дом
висмівати
вище
відгадування; відгадувань
відліт, відлету
відчинений
вітати кого
вішалка, вішалці
влітку, улітку
вночі, уночі
вулик, у вулику
вухо, вухом; вуха і уші, ушей
в'язка, в'язці
гай, гаю, гаєм, у гаї
гайок, гайка
гніздо, гнізда, гнізду

годити кому, годить (догоджа-
ти)
гожий, гожа, гоже (розкішний,
свіжий)
горіх, горіха, на горісі
гостинець, гостинця, гостинцем
(дар)
грудень, грудня, грудневі, у
грудні
грядка, грядці
гегати
дзвін, дзвона
дзеркало
дідусь, дідуса, дідусеві, дідусем
добраніч! — добридень!
домашній, домашня справа, до-
машнє завдання
жовтень, жовтня, жовтневі,
жовтнем
забаритися, забарюся, забарив-
ся
зайчик, зайчикові
зачіска, зачісці
збіжжя, збіжжям, у збіжжі
звіратко, звіратка
зеренце, зеренця, зеренцю
зілля, зіллям
змагання, змаганням
зоря, зорі, зорею
ікона, ікони
їдальня, їдальні, їдальнею
їсти, їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять,
їж, їжте! Їв
картопля, картоплею
квітень, квітня, квітневі, квіт-
нем, у квітні
клич, клича, кличем
книжка, книжці; книжки, кни-
жок

комаха, комахи, комасі
красвид, красвиду
кріс, кріса, крісом
кукурудзяний, кукурудзяні
платки
кухня, кухнею
кущ, куща, кущем
лапа, лапою
ласувати чим (наприклад: ме-
дом)
ледве
лисиця, лисичка, лисичці
листопад, листопада
ліжка, ліжка, ліжку
ліжник
любити кого, люблю Україну
лютий, лютого (місяць)
лямпа, лампи, настільна лампа
мабуть
мати, матері, матір'ю, матері,
матерей
метелик, метелика
метнутись, метнуся
милуватися красою
миша, миші, мишею; мишей
міркувати, міркую, міркуєш
(думати)
навідуватися
навтіки
навчання, навчанням
напевно
народ, народу
народження, народженням
нащо
ненька, неньці
нижче
о дев'ятій годині
обличчя, обличчям
ожина, ожині
очуняти
пам'ятка, пам'ятці

пасіка, в пасіці
передпокій, передпокою, перед-
покоєм
перелітний птах; перелітна пти-
ця
під час
підпенька, підпеньці
пілот, пілота
після полудня
пісня, пісні, піснею
піяніно, піяніна, на піяніні
повітря, повітрям
погань, погані, поганню
подвір'я, подвір'ям
полудне, з полудня, полудневі,
полуднем
помешкання, помешканням, у
помешканні
поміч, помочі, поміччю
помічення, поміченням
посередині
походжати
похожий (на князенка)
птах, птаха, у птаху
птиця, птицею, перелітна пти-
ця
прославляти кого
п'ятий, п'ята година, о п'ятій
годині
рано, раніш(е)
рішчя, рішчам, у рішчі
розказати за кого, про кого
ручення, рученят
світлиця, світлицею
серп, серпа, серпом; серпок (мі-
сяць)
серпанок, серпанку
січень, січня, січневі, січнем
скатерть, скатерти, скатертю
Служба Божа, Богослужба
сльоза, сльозою; сліз

сніг, снігу, у снігу
снідання, сніданням
сонце, сонця, сонцем
соняшник
соняшно
сопілка, сопілці
спальня, спальнею
стояти, стоїть
суниця, суницею; суниць
сьомий, сьома година, о сьомій
годині
танець, танцю, танцем; танці
тим часом
тікати і втікати
травень, травня, у травні
увечері, ввечері
уголос, вголос
Україна, України, Україні,
Україною
українознавство, українознав-
ством

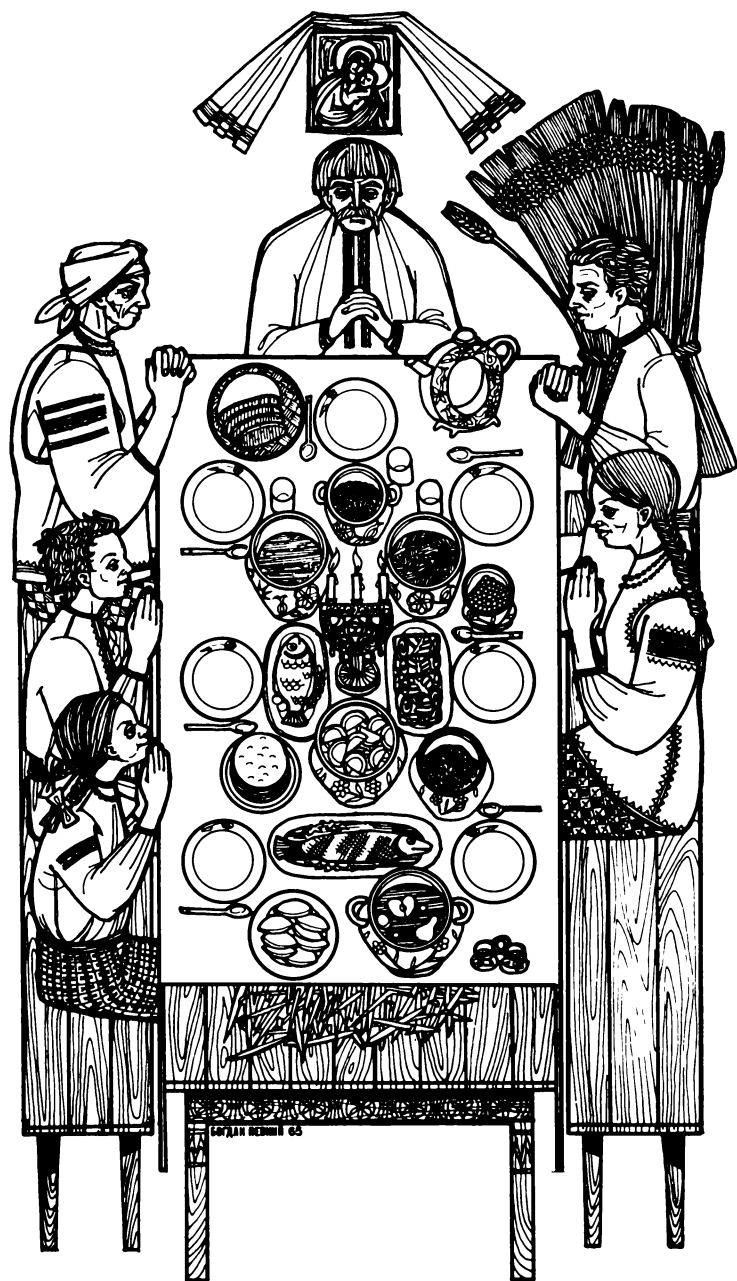
український, українська, укра-
їнське
усюди, всюди
учити чого
хвалити (Бога, учня, когось)
циган, цигана, циганом
цяточка, цяточці (крапочка)
чемненький
чудовий
шапочка, шапочці
шафа, шафою
широка вулиця
школяр, школяра, школяреві,
школярем; школярі
щедрий, щедрий вечір
юшка, юшці
ягода, ягодою
ярмарок, ярмарку
якстій

29. НАБЛИЖАЄТЬСЯ РІЗДВО.

Різдво . . . Засніжені хати
Далеко за морями . . . ,
Та хоч туди далеко йти,
Різдво і тут із нами.

Дідух із ярих колосків
Ввійшов повагом в двері:
То духи прадідів — дідів
Засіли до вечері.

Кутя солодка на столах
Із меду та пшениці,
Що виростала на ланах
Із чорної землиці.

А під столом горішків рій
Поміж пахучим сіном:
На ньому в хаточці малій
Лежить свята Дитина.

Воскова свічка на столі,
Бо свято світле нині
В хатах у нас по всій землі,
Як там на Україні!

Мандрує теж вертеп новий
Від хати та до хати.
Так звикло празник дорогий
Бурсацтво зустрічати.

Летить молитва звідусіль
До Божого Дитяти:
Вернутись нам до рідних піль,
Принести дар багатий.

І ці молитви долетять,
До ніг впадуть Дитяті . . .
Різдво і Божа благодать
По українській хаті.

Пояснення.

Різдво святкуємо в пам'ятку народження Ісуса Христа. До хати вносять сніп із добірного збіжжя та кладуть його на покуті, головному місці за столом. Це **дідух**. Також на стіл і під стіл стелять сіно, бо Ісус лежав на сіні в стайні.

Ярий, яра, яре (прикметник, на запитання: який, яка, яке) — весняний, юний, молодий, чистий;

кутя, куті кутею — страва з пшениці, меду, маку. Існує звичай, що господар кидає першу ложку куті на стелю, щоб було багато збіжжя й маку на полі, меду в пасіці, щоб добре роїлися, — множилися бджоли;

вертеп — невелика скринька, у виді хати, де розміщені фігурки, що зображують Божу Родину та пастушків з овечками, волем, ослом, верблюдом. Перед вертепом навколішках (на колінцях) зображені три царі зі Сходу. Вони приїхали здалеку, щоб поклонитися Божому Дитятку та обдарувати Його золотим посудом і дорогоцінним кадилом. У вертепі бувають теж окремі поверхи, на яких виступають фігурки Ірода, смерти з косою, чорта.

Бурсацтво — бурсаки, школярі, які жили в бурсах (інститутах) при школах; під Різдво вони вивчали різдвяні побажання для господарів, ходили з вертепом по дворах. За це діставали пироги й гроші.

Празник — велике свято;

благодать, благодаті, благодаттю — ласка, дар.

Запитання.

У яку пору року припадають свята Христового Різдва?

Як святкують українці Різдво?

Які різдвяні звичаї бувають у кожній українській хаті?

Які пісні звеличують Боже Дитятко?

Що означає свічка на столі, ялинка в куті, прикраси в ній?

Що означають страви на столі, що їх подає господаря у Свят-Вечір?

30. БОЖЕ ДИТЯТКО.

В давну давнину жидівський край належав до римської держави. Римський цісар Август видав наказ списати все населення. Кожний мусів записатися в тім місті, з якого походив його рід.

Святий Йосиф і Пречиста Діва Марія походили з роду Давида, а Давидовим містом був Вифлеєм. Тому вони мусіли йти з Назарету до Вифлеєму. Дорога була далека й тяжка. Прийшовши до Вифлеєму, почали шукати там якогось мешкання, щоб відпочити з подорожі. Одначе всі доми були переповнені. Тому вони замешкали в шопі за містом, куди пастухи заганяли свої вівці під час дощу.

В цій шопі народився Ісус Христос, Господь і Творець цілого світу. Божа Мати поклала його на сіні в яс-

лах, в яких звичайно годували пастухи овець. Над шо-пою з'явилася зірка, а хор ангелів співав прегарну пісню „Слава во вишніх Богу, а на землі мир”.

Незабаром прийшли сюди з поклоном пастушки, що недалеко пасли вівці. Вони принесли Новонародже-ному Ісусові овечку в дарунку.

Потім за деякий час приїхали зі Сходу три мудрці, що принесли Йому багаті дари: золото, посуд, миро і кадило.

Запитання.

Де мешкали святий Йосиф і Пречиста Діва Марія перед на-родженням Ісуса?

Чому вони мусіли відбути подорож до Вифлєсму?

Яка то була дорога з Назарету до Вифлєсму?

Чому вони мусіли мешкати в шопі за містом?

Що ви думаєте про таке мешкання?
Де народився Ісус Христос?
Де Божа Мати поклала Дитятко?
Чому на небі з'явилася зірка?
Хто прославляв піснею народження Ісуса?
Хто привітав Ісуса?
Як називається свято, що його святкуємо в пам'ять народження Ісуса?
Завдання додому.
Напишіть коротенько в домашніх зошитах про цю важну подію.

31. ЛЕГЕНДА.

Горда пава.

Раннім ранком з'явився маленьким пташкам білий ангел і сказав:

— Сьогодні народиться тут у вертепі Боже Дитятко. Подбайте, щоб достойно його прийняти.

І зник. Пташки зацікавилися, зачудовані незвичайною новиною і великою честю, яка їм припала: побачити першими Божого Сина.

А потім кинулися поряdkувати ясла.

Ще далеко було до вечора, а вже птахи і звірі стали сходитися до вертепу зі своїми дарунками. Найкраще пір'ячко принесли голуби і дикі гуси, найм'якшу шерсть — кози ангори.

Аж зідхнула мати волового очка: „Коли б сотникова пава схотіла дати нам кілька пер із свого хвоста! Ми ними прибрали б ясла в головах Дитятка”.

— Можна її спитати — порадив голуб. — Я з нею знайомий, полечу, попрошу.

А та пава жила в городі сотника Кая Клявдія. А була вона справді гарна. І пишалася вона цією красою, а ще більше своїм голосом, яким чарувала оточення.

Перед нею з'явився посол-голуб і вклонившись низенько, мовив:

— Я до вашої милости з проханням.

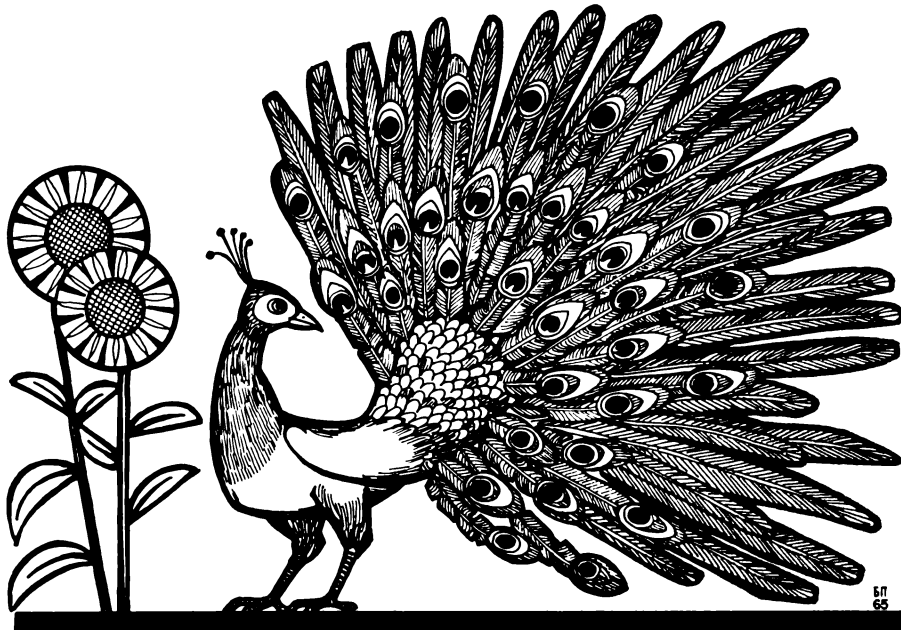
— А саме? — спитала пава, гордо крутнувши головою.

— У вертепі, недалеко звідсіля, має народитися цієї ночі Боже Дитятко. Воліві очка прибирають домівку на його прийняття. Чи не схотіли б ви дати нам для краси кілька своїх пер, тих із хвоста?

— Я? — засміялася пава. — Чудне справді прохання! Для якогось бідного дитяти — аджеж багаті не родяться у стайні — маю псувати свою красу!? Зрештою, сьогодні я виступаю в пана сотника перед римськими гостями зі співом, і якраз чекає мене проба. Прощайте!

І голуб повернувся з нічим до вертепу.

— Не журіться! — потішав він воліві очка. — Обійдемося без її пер. А ось, що я вам пораджу: запросіть польових коників на музикантів, а світлячків на свічкарів.

— Ми таки зараз по них скочимо! — зголосилися мишки, завжди готові до послуг.

А коли сонце зайшло і стало сутеніти, вилетіли волові очка на дах вертепу, щоб дивитися на дорогу, чи не йдуть сподівані гості.

Ось вони! Молода жінка і чоловік підходять поволі, втомлені довгою дорогою. А коли ввійшли в вертеп, Пречиста Діва поклала Дитятко в ясла на пір'яній постільці.

І в цю мить засяяла над вертепом велика зоря, а світлячки засвітили свої ліхтарики; польові коники настроїли свої інструменти, а павучки поспускали із стелі вниз тонесенькі срібні ниточки, що переливалися кольорами веселки. Мишки з куточків виставляли раз-у-раз свої мордочки, а віл і осел стояли мовчки, киваючи тільки повагом головами над Малим у яслах.

І було тихо, неначе світ увесь передумував якусь велику думу. Раптом серед тієї тиші почувся знадвору пронизливий, храпливий крик-зоjk.

Що воно таке? — питали стривожені волові очка. — Хто це сміє непокоїти в пізню ніч Боже Дитятко?

За часок прилетів голуб із розвідки.

— Новина в віллі римського сотника. Біла пава втратила голос. Лікарі кажуть, що вже ніколи не буде співати ні вона, ні її рід.

— А так пишалася своїм співом і своєю красою! — промовила мати волового очка і глянула на Дитятко в яслах. Але воно лежало тихенько, тільки ручкою перебирало м'яке пір'ячко своєї постільки.

Пояснення.

Волове очко — малесенька пташка, неначе очко вола;

шерсть, шерсти, шерстю — тверде волосся;

кози-анґори — мають дуже м'яку шерсть;

я до вашої милости приходжу — голуб хотів віддати велику почесть;

сутеніти — смеркати, темніти, вживається в 3. особі: сутеніє, сутеніло, буде сутеніти.

Завдання.

1. Як приготавлилися пташки й звірятка перед народженням Ісуса?

2. Чому пава не хотіла слухати наказу пташок?

3. Яку кару дістала пава за непослух?

Завдання додому.

Дайте відповіді на ці запитання!

Коляда.

32. БОГ ПРЕДВІЧНИЙ.

Бог предвічний народився,
Прийшов днесь із небес,
Щоб спасти люд свій весь
І утішив вся.

В Вифлеємі народився
Месія, Христос наш
І Пан наш для всіх нас
Нам народився.

Об'явив це ангел Божий
Наперед пастирям,
А потім звіздарям
І земним звірам.

Тріє царі йдуть со дари
До Вифлеєм міста,
Де Діва Пречиста
Сина повила.

Завдання додому.

1. Що то є коляда?

2. Кого прославляє вона?

3. Вивчити співати коляду.

33. РІЗДВО.

Різдво! Різдво! Старе, прадавнє свято,
А дітям радість все нова!
Ідем до церкви з мамою і татом,
Хоч нічка темна, снігова.

Зате у церкві так святково, ясно.
Свічки засвічено, звізду —
Вклоняємось Ісусові у яслах.
Гуртом співаєм коляду.

І вдома втіха: прибрана ялинка,
Неначе краля мерехтить,
Вертепик біля неї, і Дитинка
На жменці сіна тихо спить.

А за вікном горобчики пухнаті
Сидять на гілочці в саду:
Напевно хочуть з нами заспівати
Прекрасну нашу коляду.

Та в тата й мами на обличчях тіні,
Якийсь там смуток заблукав:
Вони згадали тих, що в Україні
Втирають сльози об рукав.

Завдання додому.

1. Вивчити цей вірш напам'ять.
2. Відповісти на питання: Чому тато й мама сумні на Різдво?

34. ЩЕДРІВКИ.

Ой, сивая та й зазуленька —
Щедрий вечір,
Добрий вечір!
Добрим людям на здоров'я!

Усі сади та й облітала,
А в одному та й не бувала...
Щедрий вечір,
Добрий вечір!
Добрим людям на здоров'я!

А в тім саді три тереми:
У першому красне сонце,
У другому ясен місяць,
А в третьому дрібні зірки...

А в полі, полі,
Сам Господь ходив,
Зерно розносив,

Діва Марія
Бога просила:
„Уроди, Боже,
Жито, пшеницю,
Всяку пашницю”.

Пояснення.

У щедрівках згадуються **тереди** (палати) сонця, місяця та дрібних зірок. Також славиться в них весняна сівба Божої Родини. При Її допоміж дасть Бог добрий урожай на жито, пшеницю і всяку пашницю (збіжжя).

Щедрий Вечір — Багатий Вечір святкують перед Йорданом різними звичаями та щедрівками.

35. МОЯ ЗНАЙОМА.

Бігла я у школу шпарко
По іскристому сніжку
І натрапила я в парку
На пригоду ось яку:

Щось в очах немов мигнуло!
Я здригнулась: Що це? Ай!
З гілки вивірка стрибнула
І гукнула: — Постривай!

— Знаю, ти ідеш у школу...
Може в тебе є горіх?
Не прохала б я ніколи,
Так усе завіяв сніг! —

Лапки склала, мов торбинку
Простягнула, підняла...
Навіть тістечка частинку
Я звіряткові дала.

Ой, люблю я частувати
Цю товаришку мою!
Ми весною пустувати
Будем разом у гаю.

Пояснення.

Шпарко — швидко, хутко, скоро;

стрибнути — скочити;

постривати — зачекати;

прохати — просити.

Запитання.

1. Яку пригоду мала дівчинка, ідучи до школи?
2. Кого вона зустріла?
3. Чого просила вивірка (білка)?
4. Чому просила вивірка горіха?
5. Чому вона не просить їжі літом?
6. Як можуть діти допомогти тваринам пережити важку, холодну зиму?
7. Чому ми любимо природу?

36. ДІВЧИНКА З СІРНИКАМИ.

1.

Була зима. Мороз і завірюха снігом крутила й ніч насувалася, остання ніч старого року.

Такої темної й холодної ночі вбога дівчинка, боса, блукала вулицею міста. У неї в запасці було чимало корбок сірників, але ніхто не питав їх і нічого вона не торгувала.

Була голодна й перемерзла, а сніг укривав її довге кучеряве волосся. З усіх вікон лилося світло, по всіх вулицях пахла жарена гуска, бо це був вечір напередодні Нового Року.

У куточку між двома будинками дівчинка сіла, підгорнувши під себе ноженята. Вона не важилась вертатися додому, бо вітчим її був лютий і напевно був би бив її.

2.

Спершу вона не наважувалась засвітити собі хоч один сірничок, щоб ogrіти задубілі рученята. Потім бідна дівчинка таки вийняла один з коробки, засвітила й прикрила його долонею. Сірник спалахнув теплим і ясним полум'ям, мов невеличка свічка. Дівчинці здавалось, ніби вона сидить перед великою піччю. Їй хотілося простягнути ноги й поgrіти їх, але сірник погас.

Дівчина засвітила другий сірник. Він освітив стіну будинку. Тепер можна було дивитися просто в середину кімнати, де на чистому й білому столі стояла гарна посуда, а на полумиску жарена гуска, начинена яблуками і сливками. І що було найдивніше, то те, що гуска вискочила з полумиска додолу, і хитаючись подибала з ножем простісінько до бідної дівчини. І саме тоді погас сірник і зник привид.

Вона засвітила ще один сірник, і її тепер увижались діти під чудовою ялинкою. Тисячі свічок на зелених вітках визирали звідусіль і дитина простягла до них угору свої обидві руки... Тоді погас сірник. Свічки на ялинці стали підійматися все вгору та вгору й уже здавалися ясними зорями на ясному небі. Одна з них упала додолу, лишаючи за собою довгу смужку через усе небо.

— Хтось умер — промовила дівчина, бо так вона чула від своєї бабусі, єдиної приязної до дитини людини, яка вже давно була на тому світі.

Бабуся раз-у-раз казала:

— Коли котиться з неба зірочка, тоді чиясь душа йде до Бога.

БОГДАН ПЕВНИЙ 65

Ще раз черкнула дівчина сірником і знов кругом стало світло і посередині сяйва стояла її стара бабуся — така осяяна та приязна.

— Бабусю — гукнула дівчинка, — візьми мене до себе. Я знаю, що ти зникнеш, як зникла тепла грубка, смачна гуска і велика чарівна ялинка.

Швидко засвітила вона відразу всю решту сірників, що ще була в коробці, бо їй так хотілося, щоб бабуся лишилася з нею. І сірники так яскраво палали, що було ясніше, як у найясніший день.

Ніколи бабуся не була така гарна, така чудова. Вона взяла на руки малу дівчину й полинула з нею далеко-далеко вгору, у край сяйва і радощів, куди нема стежки холоду, голоду й переляку; вона понесла бідну дитину у Божий рай.

3.

І тільки в куточку коло будинку сиділа ранішньою холодною порою маленька дівчинка з рум'яним обличчям і веселим посміхом на губах. Вона замерзла в останній день старого холодного року. І новорічний ранок показав людям маленький трупик з пачкою сірників і однією спаленою коробочкою.

— Мабуть, вона хотіла погрітися — казали люди.

І нікому не спадало на думку, як багато чарівних речей бачила ця дитина, у якому сяйві вона із своєю бабусею зустрічає цей Новий Рік.

Пояснення.

Це оповідання славного данського письменника **Ганса Андерсена**. Він писав гарні казки для дітей. В цій казці відбувається подія перед Новим Роком, коли люди забавляються весело.

А бідна дівчина, сирітка, мусіла бродити в снігу, щоб продати бодай кілька коробок сірників і заробити на прожиток.

Удома не було кому попестити її в біді. Вона мала тільки злющого вітчима, що бив її. Та ще й загубила вона в снігу один черевик, у який колись взував її батько.

Дівчинка ходила вулицями і дивилася на гарно прибрані ялинки. З домів долітав до неї запах печеної гуски і світло ясно сяяло всюди. Тільки вона була опущена. Змучена й голодна сіла в кутику між двома домами і мріяла про жарену гуску. Що сталося з нею?

Запаска, запасці — фартушок;

коробка, коробці, коробок — пачечка;

лилося світло — била ясність;

жарена гуска — печена гуска;

дівчина не вторгувала ні сотика — дівчинка не продала ні одної коробки;

ноження, ноженят — ніжки;

лютий вітчим — нерідний батько;

вона не наважувалась засвітити сірничок — боялася, не мала відваги знищити коробку з сірниками;

вона прикрила світло долонею — частиною руки.

З Новим Роком звичайно найбільші морози. То місяць січень січе. Потім лютує місяць лютий, аж у березні стає тепліше.

Запитання.

1. Як заробляла бідна сирітка на життя?

2. Хто опікувався нею?

3. Чому вона була боса?

4. Де вона сіла спочивати?

5. Чому місто було ясно освічене?

6. Чому вона думала про піч і печену гуску?

7. Що вона побачила, як засвітила сірничок?

8. Що сталося, як вона засвітила цілу коробку?

Завдання додому.

1. Які привиди мала дівчинка-сирітка, що продавала взимі на вулиці сірники?

2. Написати коротко своїми словами про ці марева.

37. КИЇВ.

Над Дніпром широким
Старовинний Київ —
На Софійській площі
Гетьман на коні;
Славний Кожом'яка

Побив тут зміїв,
Що несли неволю
Вільній стороні.

Києве, столице,
Серце України!
Не забудь днів слави,
Не хились в журбі!
Дужий Кожом'яка
Ще не вмер, не згинув —
Він неволі змія
Втопить у Дніпрі.

Запитання.

1. Де знаходиться Київ?
2. Як називається площа з пам'ятником Богдана Хмельницького?
3. Що ви чули про Кожом'яку?
4. Чому поет каже, що Київ хилився в журбі?
5. Що ми можемо зробити для України?

38. ПРОПАМ'ЯТНІ ДНІ.

Дідусь і Ромчик.

Ой, морозно! І глибокий
На дорозі сніг.
А до діда кароокий
Ромчик-внук прибіг.

По дорозі аж до хати
Черевиків слід.
Казку став оповідати
Про минуле дід.

Показав в книжках картини:
В Києві майдан,
Де читали: — Україна
Вільна, без кайдан!

Де почули всі у січні,
У бурхливий час:
— По неволі довговічній
Воля йде до нас! —

Прочитають на майдані,
Де Софії храм,
Що Держава знов постане
І цвістиме нам!

Попрощався Ромчик жваво,
До друзів побіг,
До науки, до забави,
Крізь глибокий сніг.

Голову схилив на руки,
Щось міркує дід...
Він благословляє внука
І майбутній рід.

Пояснення.

Цей вірш написано з нагоди важливої історичної події, що сталася 22. січня 1918. та 1919. років. Тоді проголошено самостійність української держави.

Храм Софії — це митрополича церква, збудована ще князем Ярославом Мудрим.

Кароокий — чорноокий;

майдан — площа;

кайдани, кайданів — пута, неволя;

заграють дзвони — звук дзвонів — то немов мистецька гра;

благословляти — бажати комусь добра й щастя;

Запитання.

1. Коли прибіг Ромчик до діда?
2. Чого він хотів від діда?
3. Що показував йому дід у книжці?
4. Що було на Софійському майдані в Києві 22. січня?
5. Чому дід був зворушений на саму згадку про те?
6. Про що думав унук?
7. Чого сподіваються українці в майбутності?

Завдання додому.

1. Відповісти на ці запитання.
2. Назвати зимові місяці.

39. ТРИ СОТНІ ПІД КРУТАМИ.

Минуло більш, як сорок літ
Жорстоких літ, суворих, лютих,
Як вістку вчув широкий світ
Про Крути.

У княжім Києві старім
З могили встала давня слава:
Воскресла в сяйві золотім
Своя Держава.

Але із Півночі вже йшов
Відвічний ворог України,
Кайдани ніс, неволю, кров,
Руїни.

Три сотні хлопців-юнаків
Пішли у бій у сніговії
Спинити наступ ворогів
На Київ.

На цей лицарський смілий чин
Їх повела душа героїв,
На десятьох пішов один
До бою.

І впали всі за рідний край,
За нарід свій в змаганні лютім.
В річницю смерти їх — згадай
Про Крути.

Та не сумуй! Хай не тече
У тебе з ока слізка-перла —
Умерли ж бо за ту, що ще
Не вмерла!

Пояснення.

У цьому вірші згадано пропам'ятний бій під Крутами, в якому згинувло 300 студентів за Україну. Вони стали до бою, щоб захистити свою столицю Київ і згинули як герої.

Жорстокий, жорстока, жорстоке (прикметник) — лютий, страшний;

відвічний, відвічна, відвічне (прикметник) — дуже давній;
суворий, сувора, суворе (прикметник) — лихий;

широкий світ — вся земля;

Крути, Крут, під Крутами — місцевина на північний схід від Києва;

воскресла в сійві своя держава — відновилася славна своя держава;

сніговія, сніговії, сніговією — завірюха, зимова буря;

лицарський, лицарська, лицарське — героїчний (прикметник);

смільий, сміла, сміле (прикметник) — відважний, хоробрий;

змагання, змаганням — бій, боротьба;

слізка-перла — сльоза, неначе перла;

ще не вмерла — слова українського гімну.

Запитання.

В якому році був бій під Крутами?

Що сталося того року в Києві?

Скільки студентів згинувло за українську державу?

Як згадують їх нині?

Відповіді.

Бій під Кру... був у 1918. р.

То.. ро.. воскресла українська держава.

Триста сту..... згинувло в бою під Крутами.

.... влаштовують свято Крут.

Завдання додому.

1. Напишіть про героїв з-під Крут.
2. Виповніть крапки у відповідях.
3. Пошукайте на карті України Київ.
4. Вивчіть вірш напам'ять.

40. ПЕРЕКАЗИ З НАШОГО МИНУЛОГО.

Кирило Кожом'яка.

Колись був у Києві якийсь князь і був коло Києва змії, якому щороку посилали дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга й до дочки самого князя.

Князівна написала до батька:

От так і так, каже — у вас, батечку, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожом'яка. Благайте його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене бідну з неволі.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові листа і випустила у вікно. Він злинув під небо та прилетів до князя.

А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голубка:

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів.

Князь перше зрадів, а далі подумав, подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А потім приманив до себе голубка — аж під крильцем записочка. Він за записку. Читає, а дочка пише: так і так.

Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожом'якою?

— Є, князю, живе над Дніпром.

— Як же до нього приступити, щоб не образився та послухав?

Ото саяк — так порадилися та й післали до нього найстарших людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зі страхом та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожом'яка долі, до них спиною і мене руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає от такою білою бородою! От один з тих післанців — кахи!

Кожом'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони в пояс: — От так і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться, і не слухає; розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкода! Просили, простили та й пішли, понуривши голови.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожом'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж для вас я зроблю!

Пішов до князя.

— Дайте ж, — каже — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотався коноплями, обсмоливсь смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому каже: — А що, Кириле, прийшов битися, чи мириться?

— Де вже мириться! Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить його, то так жмуток конопель вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій як вогонь горить, — так йому жарко, і поки збіжить до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожом'яка вже й обмотався коноплями і смолою облився.

А тут у дзвони дзвонять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж зміюка — бубух! Аж земля потряслася. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: — От так Кирило! От так Кожом'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже й не знав, як йому дякувати. Та вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожом'яками.

Пояснення.

Кожом'яка, Кожом'яки, Кожом'яці, Кожом'якою — мене кожі, шкіри гарбує;

дань, дані, данню: данина — податок, дарунок;

черга, черги, черзі, чергою; у множині: черги, черг — ряд;

парубок, парубка, парубком, у множині: парубки — хлопець, юнак;

затопити в печі — запалити в печі;

подужати — перемогти;
набрякнути — напухнути;
поцупити — потягнути;
проклятий ірод — душогубець, чорт;
коливати — кивати, похитувати;
жахнутися — злякатися;
в пояс — поклонитися низько;
розсердитися — загніватися;
давай його просити — нумо просити;
смола, смоли — мазюка з дьогтю;
коноплі, конопель — рослина придатна для виробу міх-
виння;
булава десять пудів — палиця, що важила 300 фунтів;
леміш, лемеша, лемешеві, лемешем — ніж у плузі;
у горні — вогнище у кузні, від: горно, горна;
сопе: від сопти, сопу, сопеш, сопуть; сопіти, тяжко дихати.

Запитання.

Чого вимагав змії від кия-
ян?

Чи князь був вільний від
дані?

Про що довідалася князів-
на від змія?

Як дочка дала знати бать-
кові про те?

Хто ходив до Кожом'яки
з просьбою?

Як приготувався Кирило
до бою?

Як відпочивав змії?

Чим убив Кирило змія?

Як раділи кияни?

Завдання додому.

Заповнити крапки!

Відповідь.

Зм... вима... від киян
хлопця або дівчину в дані, щоб
їх пожерти.

Ні! Прийшла черга на
князя. Він дав змієві свою доч-
ку.

Вона до...лася, що Ко-
жом'яка може його подужати.

Вона післала голубом ві-
стку до

Старшина і діти ходили до
нього.

Він обмотався коноплями
та обсмолився, щоб смола пек-
ла змія.

Зм... біг до Дніпра пити
воду, а Кирило поправляв тоді
на собі коноплі й бився наново.

Ки... лупнув його тяж-
кою булавою й убив його.

Ки... прославляли Ки-
..., дзвонили і плескали.

41. ПІД ТУРОВОЮ КРУЧЕЮ.

Дівчата перуть на Трубайлі. Там висока круча, а вода рине та рине вниз. Оце ж тая Турова круча, вся обросла. Дивляться на неї дівчата та й питаються старого Гриви, чого вона прозвалася Туровою кручею.

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Адже ж ти нащось знаєш. Так і нам скажи!

— Отже, мої голуб'ята, сказав би я вам, та тільки більше не поїдете сюди на річку.

— Що ж там таке? Скажи бо нам, дідусю!

Як узяти просити, не видержав старий, сів на камені перед річкою та й почав говорити:

— Колись то давно, іще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зуздріти на око, то вже й його. І кохався він у полюванні. Отож раз поїхав князь на полювання, та й відбився в пущі від своєї челяді. Іде та йде пущею, коли ж дивиться, аж на полянці пасеться стадо турів.

— А що то, дідусю, за тури? — спитала Орися.

— То, моя кришко, були дикі бики з золотими рогами; тепер їх уже нігде не зуздриш. Бачить князь тих турів, тільки не дивується на їх золоті роги, а дивиться, що при них стоїть дівчина така, що всю пущу красою

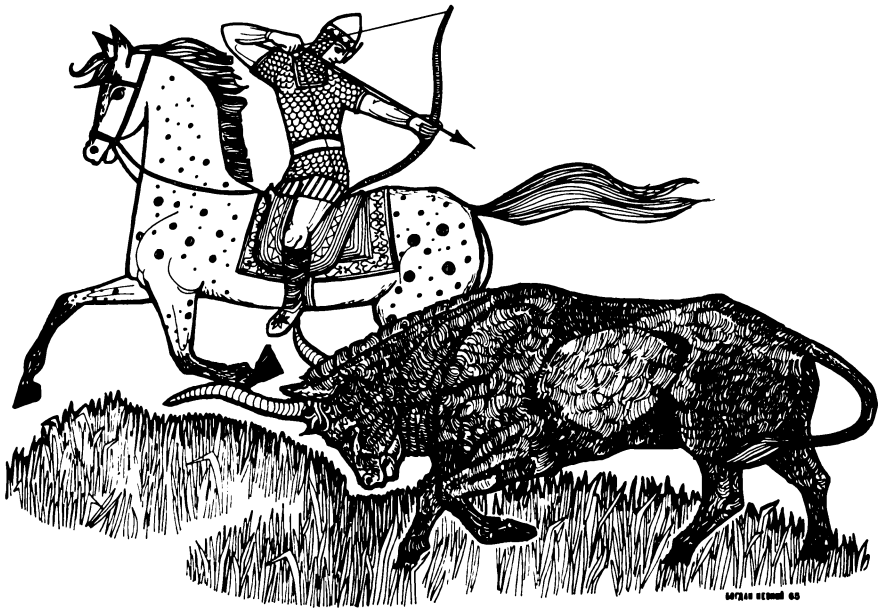
освітила. Поскочив він до неї, а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пущі; вхопила його за серце тая чудова краса.

— Дівчино, будь моєю дружиною! — каже.

— А вона йому: — Тоді я буду твоєю дружиною, як Трубайло назад вернеться. А князь їй знову: — Як не згодишся на моє прохання, то твої тури постріляю.

— Як постріляєш мої тури, то вже більше нічого не стрілятимеш.

Розсердився князь, узяв лук із плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулися тії тури в пущу, так і виваляли дерево; а князь за ними, знай, пускає стрілу за стрілою. Прибігли над Трубайло, — а Трубайло тоді був не такий вузьенький, як тепер, — прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! Та й ні один не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив ти моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки. Отже й блукає, кажуть, той князь до цього часу по пущі і ніяк не знайде свого Переяслава! А Переяслав був уже і в татарських руках, був і в ляцьких, — чого вже не було з тим Переяславом? А він не знайде його та й не знайде. А тури лежать і досі каменями у воді, і от прислухайтесь: то не вода реве, а ревуть тури глухо з-під води. Отже, кажуть, буде такий день, що князь приїде на Турову кручу, тури повстають і підуть шукати собі диких пущ на Україні.

Пояснення.

Автор цього оповідання називався **Панько Куліш**. Він був приятелем **Тараса Шевченка**, любив українські народні казки, писав поезії.

Переяслав — місто на південний схід від Києва;

розсердитись — розгніватись;

не стрілятимеш — не будеш стріляти; майбутній час: стрілятиму, стрілятимеш, стрілятиме, стрілятимемо, стрілятимуть;

шубовсть у воду! — сунулися стрімко у воду;

челядь, челяді, челяддю — слуги.

Запитання.

1. Де відбувається дія цього оповідання?

2. Звідки походив князь?

3. В чім він кохався? Яку мав пригоду?

Завдання додому.

Написати відповіді на запитання.

42. ЯК КАРЛИКИ БУДИЛИ ВЕДМЕДЯ ІЗ ЗИМОВОГО СНУ?

Серед недоступної гущі старезного лісу, у своєму зимовику дрімав - дрімав загорнений в теплий кожух вуйко - ведмідь. Він хропів ще зимовим сном, хоча надворі почалася вже весна.

Аж ось прибігли карлики-добродушки на все цікаві і великі збиточники. Вхопилися за руки і колесом обвели ведмежу гавру, співаючи на весь голос:

„Наш Ведмедик, наш лінюх
В нього теплий є кожух,
Він всю зиму спить, дрімає,
Про весну ніщо не знає.
Ми танок тут заведім
І ведмедика збудім”.

Так співали карлики, а найменший не втерпів і закликав голосно:

— Добрий день, вуйку-ведмедю! Пробудіться, вставайте! Весна йде, годі спати!

Та з гаври ні чичирк. Ведмідь спав далі, не чув і не знав, що надворі діється. От тоді добродушки взялися на хитрощі. Провертіли в гавру дірку і давай будити вуйка холодною водою. Коли вода спливала по кожусі, ведмідь нічого не чув; аж як впали йому краплини води на ніс, одна, друга — він очуняв, сердито забурмотів, витяг передні лапи, протягся, аж затріщало все довкола, і в гаврі зробилася мала щілина. Потім поволі висувався з гаври на світ.

Добродушки тільки того й ждали; миттю поховалися за дерева, гукаючи:

— Скиньте вуйку кожуха, бо вже весна, бо вже весна!..

Ведмідь оглядався на всі сторони та радів першим промінням весняного сонця. А кожуха таки не скинув...

Пояснення.

Зима на Україні доволі холодна, і тому на зиму засинають деякі тварини, бо вони не могли б знайти нічого до їжі. Западає в сон також найбільший звір України — ведмідь.

Гавра — це криївка, в якій спить ведмідь. Найчастіше буває так, що восени буря повалить кілька дерев і під галуззям цих дерев ведмідь знаходить собі відповідне місце на зимовий сон.

Запитання.

1. Про якого звіра тут мова?
2. Коли діялася описана тут пригода?
3. Як співали добродушки?
4. Яким способом вони збудили ведмедя?

43. ВЕСНА.

Весна! Весна! Черешні, вишні
Стоять, немов букети пишні,
В садку цвіте бузок, а знизу
Зірками дивляться нарцизи.

Співають птахи, вітрець дише,
На річці осоку колише...
Який веселий, гарний світ!
Усім весняний наш привіт!

Пояснення.

З весною розвиваються дерева. Із зелених пуп'янків виростають галузки, листочки, а врешті цвіти. Особливо розкішно виглядають черешні й вишні. Немов букети з білих платочків прикрашують сади. В Україні всюди багато вишневих садків. У Києві цілі вулиці оздоблені квітами каштанів. У Вашингтоні славні черешневі алеї. З-поміж квіток найкращі нарцизи, конвалії, іриси.

Навесні святкуємо пропам'ятні роковини наших найбільших поетів. Тарас Шевченко народився навесні, Іван Франко помер у травні, Маркіян Шашкевич закінчив своє життя на розквіті весни.

Запитання.

Як виглядають навесні за-
квітчані дерева?

Котрі квітки цвітуть тут
найскоріше?

Котрі з них гарно пах-
нуть?

Чому навесну кожному весело?

Які роковини святкуємо навесні?

Завдання додому.

Вивчити цей вірш напам'ять.

Відповіді.

На дерева стоять не-
мов букети.

Крокіс, конвалія — пер-
ші

Конвалія найприєм-
ніше. теж бузок.

ПОВТОРЕННЯ СЛОВНИЦТВА.

II.

Адже	емігрант
безупинно	Євген
білчення	
біля стола	ж, же, коли ж
більший	жнець, женця
Богослужба	
борщ, борщу, борщем	з, із, зо
боярин	за
бояриня	загін, загону
боярівна	запах
будинок, будинка	затишок, затишку
	затопити в печі
велич, величі	звідци
вертеп	звісно
взуття	згодом
видужати	здатися кому до чого
вівтар	зерно
вітрильник	зідхнути
вмить	змога
воєвода, воєводи	знадвору
володар	знання
ворота, воріт	
впасти на коліна	інструмент
втихомиряти	існувати
герць, герця	калюжа
глибина, глибини	капуста
гра, ігра	катедра
грунт	кишеня
	клунок
далеченько	книжечка
даремне	комар
Дім Божий (церква)	корчитися
дошкулювати	кутя
дрижати	кучерявий
друг; друзі в множині	
дядько	

лава
лихо
лікарня
ліхтарик
любов, любови, любов'ю

мармур
мідь, міді
місто
могила
мудрець
мужик
мужньо

навідуватися до кого
наставати
невдаха
невдача
недобачати

обути
одягати

пазуха
перегони
пішки
поведінка
поганий
подорозі
поле, поля, піль і полів
приладдя
причепуритися

рій, роя
ровесник
ровесниця

розвідка
розплющити

світлячок
сідати до столу
сідло
сікти, січу
сіни, сіней
спинити
сподіваний
стяти, зітну

такий

убір, убору
учити чого

фантастичний

хай, нехай
холодний
хотіти, хочуть

цвісти
цікавий

час
часто

шепіт

щедрий
щонебудь

Юда
Юлія

являтися

44. ВЕЧІР.

Тарас Шевченко написав гарний віршик про весняний вечір на селі в місяці травні. Саме тоді співає в Україні соловейко, а над розцвілими вишнями гудуть хрущі. З поля вертаються рільники з плугами. Після цілоденної праці їм належить відпочинок. Під хатами ждуть їх господині з вечерею. Вулиці оживають від співу й гамору молоді.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть.
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Пояснення.

Українські хати оточені садами, в яких найбільше вишень. Вони цвітуть в травні. Саме тоді селяни орють рілля під весняні збіжжя, як ячмінь, овес, гречку, яру пшеницю. Дівчата сапають у полі, садять бараболю й буряки, а вдома залишаються тільки діти, нездібні до праці та господині, що обходять худобу і варять їжу. Коли звечеріє, робітники повертаються з піль з плугами. Дівчата співають весело. Вся родина вечеряє під хатою. Найстарша дочка подає вечерю, а мати присипляє дітей казками. Перериває їх спів соловейка.

Запитання.

1. Коли селяни орють під весняні засіви?
2. Які роди збіжжя сіють селяни навесні, (навесні — прислівник і пишеться разом), а які восени?
3. Коли співають соловейки?
4. Що приготівляють господині для господарів?

Завдання додому.

1. Вивчити вірш напам'ять.
 2. Дати писемні відповіді на завдані запитання.
- Весняні місяці: березень, квітень, травень.

45. ТАРАСІВ СПОМИН.

„Село!.. Гай-гай, скільки любих, чарівних образів прокидається в моєму серці з цим дорогим для мене словом!

Село... І от стоїть передо мною наша вбога, стара, біла хата з потемнілою, солом'яною стріхою та чорним комином. Біля хати яблуня з червонобокими яблуками, а круг яблуні — квітник, улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терпеливої, моєї незабутньої няньки. Біля воріт стоїть стара розлога верба з засохлими гілками, а за вербою клуня, а за нею піде вже сад, та який сад! Бачив я багато на своїм віку садів, та що то за сади! Сотика не варті, як порівняти з нашим пишним садом: густим, темним, тихим, — одне слово, другого такого саду нема на цілому світі. А за садом левада, за левадою долина, а в долині тихий струмочок, оточений вербами й калиною та повитий широколистими темнозеленими лопухами.

А в цьому струмочку під навислими лопухами купався білявий хлопчик. Викупавшись, біжить долиною за левадою, вбігає до тінистого саду, падає під першою грушею чи яблунею й засинає справжнім безтурботним сном.

Прокинувшись, дивиться на протилежну, за садом, гору, дивиться й сам себе питає: „А що воно там за горою? Там, — залізні стовпи, що підпирають небо. А що, якби піти та подивитися, як вони там його підпирають? Піду та подивлюся, бо це ж недалеко”.

Встав він і не надумуючись, пішов долиною та левадою просто на гору. Ось виходить він за село, минув його, іде полем, а в полі стоїть висока чорна могила. Бидрапався він на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть на могилі і дивиться на всі сторони: і по цей бік село, і там із-за темних садків виглядає трьохбанна церква, білою бляхою вкрита і тут теж виглядає церква з темних садків і теж білою бляхою вкрита.

Хлопець задумався. Ні! — гадає він, сьогодні пізно, не дійду я до тих залізних стовпів, а вийду завтра разом із Катрею. Вона до череди корови пожене, а я піду до залізних стовпів; а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо.

І він, клубочком скотившись з могили, встав на ноги і не оглядаючись, пішов до чужого села.

На щастя зустрілись йому чумаки, спинили й запитали:

— А куди ти мандруєш, парубче?

— Додому.

— А де ж твоя хата, небораче?

— В Керелівці!

— А чого ж ти йдеш у Моринці?

— Я не в Моринці, а в Керелівку йду.

— А коли в Керелівку, так сідай на мою мажу, ми тебе доведемо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває в чумацькому возі напереді, дали йому в руки батіг; поганяє він собі воли, наче нічого не сталося. Під'їжджаючи до се-

ла, побачив він на протилежній горі свою хату та й гукнув весело:

— Онде, онде наша хата!

— А коли вже ти бачиш свою хату, — сказав хазяїн возу — то йди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, спустив його на землю і, звертаючись до товаришів, сказав:

— Нехай іде собі з Богом.

— Нехай іде собі з Богом, — промовили чумаки і хлопець побіг собі з Богом у село.

Надворі вже смеркало, коли я (бо цей білявий хлопець був ніхто інший, як я) підійшов до нашого перелазу; дивлюся через перелаз на підвір'я, а там під хатою всі наші сидять собі гуртом і вечеряють; тільки моя старша сестра й нянька — Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дерева, підперши голову рукою і ніби поглядає на перелаз. Як висунув я голову з-за перелазу, вона скрикнула: „Прийшов, прийшов!” і побігла до мене.

Вона вхопила мене на руки, понесла через двір і посадила вечеряти, сказавши: — Сідай вечеряти, приблу-до!

Повечерявши, сестра повела мене спати і поклавши в постелю, перехристила, поцілувала і усміхаючись, знову назвала мене приблудою. Довго я не міг заснути: події минулого дня не давали мені спати. Я все думав про залізні стовпи”.

Пояснення.

Стріха, стріхи, стрісі — солом'яний дах;

нянька, няньці — опікунка, доглядачка дитини;

клуня, клуні, клунею — стодола, де складають збіжжя;

сотик — найменший гріш;

левада, левади, левадами — сіножать;

струмок — потічок;

лопух — широколистий бур'ян;

трьохбанна — з трьома банями;

череда — отара, купа худоби;
неборак — бідака;
батіг, батога — бич;
хазяїн — господар;
перелаз, перелазу — прогалина в плоті, щоб можна з одного хазяйства перелазити до другого;
приблуда — бурлака, мандрівець;
постеля — ліжко.

Запитання.

Де народився Тарас Шевченко?

Чому Тарас згадував село?

Як виглядала його хата?
Що було біля хати?

Хто найбільше любив квітник?

Як Тарас проводив своє дитинство?

Куди вибрався він одного разу?

Що бачив він з могили?

Хто привіз його додому?

Що сказала Катерина?

Як заопікувалася вона братом?

Завдання додому.

Виповнити крапки у відповідях.

Відповіді.

Тарас Шевченко наро.... на селі.

Т.... згадував се..., бо любив його.

Йо.. ха.. була вбога.

Біля хати була яб.... та квітник.

Сестра Катерина любила його.

Він бавився під лопухами, купався в потічку вліті, спав у саді.

Він ви..... до стовпів, що підпирають небо.

З мо.... ба... села, церкви.

Чумаки привезли його додому.

Кате.... назвала його приблудою.

46. ТАРАСОВА МОГИЛА.

Над Дніпром могила
З вітром говорила:
„Не забудьте, кого то я
Для вас схоронила!

Це не князь могутий
На дніпровій кручі
Замкнув очі утомлені,
З походу ідучи.

Був тим сонцем, діти,
Що в темряві світить,
Научив нас, що кохати,
Чого нам хотіти.

Не козак хоробрий
В кожному бою добрий,
Не єпископ, не затворник
Чернець преподобний.

Хоч замкнув повіки,
Житиме вівіки,
Поки ллються в Чорне море
Українські ріки.

А співець найбільший
І найсміливіший,
Що всю красу України
Перелив у вірші.

Бо він на сторожі
Поклав слова Божі,
Не страшні вже для нас тепер
Удари ворожі.

Славу України
Зберіг від руїни,
Як гурган віщим словом
Прогнав чорні тіни.

Над Дніпром могила
З вітром говорила
„Не забудьте, кого то я
Для вас схоронила”.

Пояснення.

Могила Тараса Шевченка знаходиться над Дніпром, коло міста **Канева**.

Затворник — в давні часи побожні монахи перебували на самоті, в печерах, де молились і постили.

Преподобний, преподобна, преподобне — праведний, святий; **перелити у вірші всю красу України** — описати віршами; **зберегти славу від руїни** — охоронити від знищення; **темрява** — ніч.

Завдання додому.

Вивчити цей вірш поета Богдана Лепкого.

47. ПЕРЕД ВЕЛИКОДНЕМ.

Наближаються Великодні Свята. Люди використовують весняні, гарні дні, що попереджають Христове Воскресення.

Це ж весна! Хто має коло хати городчик, старається його привести до ладу, скопати та посіяти насіння гарних квіток, що будуть прикрашувати все господарство.

Дівчата працюють у ньому щодня після навчання в школі. Роблять рівнесенькі грядочки, обкладають їх камінчиками, білять їх вапном. Найбільше працюють коло рож, бо вони в Америці цвітуть аж до зими. Деякі квітки, що їх ще восени посаджено, перетривали зиму й тепер починають показувати зелені листочки, як туліпани, нарциси, крокоси. Незабаром зацвітуть конвалії, барвінок, косатні. Буде гарно в городчику!

48. ВЕЛИКДЕНЬ.

Ніколи не пробуджуємося так рано, як на Великдень. В нашій церковці відправляється вдосвіта Воскресна Утренья перед зачиненими дверима. Зворушлива хвилина витискає з очей сльози в кожного, що вперше після посту та Христових Страстей і жалобної відправи у Велику П'ятницю почує могутню пісню: Христос Воскрес!

Дорога пам'ятка на майбутнє — то наші гагілки під церквою. Виводять їх дівчата, здебільша в народних одягах. Також писанки, якими обдаровуються взаємно, належать до великодніх звичаїв.

49. НА ВЕЛИКДЕНЬ.

Христос Воскрес! Великий день.
Співає вся природа
І гомін радісних пісень
Летить до небозводу.

А з неба сонце нам зсила
Святочнії привіти,
Щоб чиста радість в нас цвіла,
Немов весняні квіти.

Христос Воскрес! Радіє світ. —
Врочисто дзвони грають.
І ми пішлим палкий привіт
Друзям у Ріднім Краю.

50. ПІД ВЕЛИКИЙ ТИЖДЕНЬ.

Ніколи й нікуди не спішився я так, як до нашого рідного села, коли їхав зі школи на свята додому.

І такої ясної радості, такого гарного переживання не мав я також ніколи!

„Поганяй, Семку, поганяй коні, вже пізно!”

А сонце вже високо на небі. Ясним оком розглядається по полях і де який сніг побачить, топить його і струмками точить у низ. Як дбайливий господар ниви, так воно землю оглядає.

„Поганяй, Семку, поганяй, бо пізно!”

А Семко підносить батіг і показує, котрі вже ниви обсіяв і як ярина сходить і як озимина прозимувала.

А поспішати не може, бо болото на пільній дорозі і ями бувають по снігових розтопах.

А ось і млин замайорів у долині. Гуркотить, тарахкотить, муку на паску меле.

А на вигоні білі гуси з жовтими гусенятами пасуться, а гусії граються на оболонні. Потік шумить, верби назустріч біжать, цікаві, чи ти виріс.

Ще двоє-троє воріт і в'їжджаємо в браму. Батьківська хата бере тебе в обійми. Ніде й ніколи так широко не привітають тебе, не пожалують і не засиплють питаннями, чи здоров, чи втомлений і чи голодний.

Не знаєш, на яке з цих питань відповідати.

А сон вже стиха підкрадається до тебе і збиточно затулює тобі повіки. Що піднесеш їх, вони спадають, раз, другий, десятый. Вікна, образи, люди хитаються, хвилюють і тільки люблячі очі дивляться на тебе, як зорі з-поза хмар...

Появлення.

Це поет Богдан Лепкий так зворушливо описав один день з дитячого життя. Він учився в місті Бережанах, а перед Великоднем їздив на село, де жила його родина.

Замайорів млин — здалеку було видно невиразно сільський млин;

вигін, вигону — за селом оболоння, де пасуться здебільшого гуси.

Серед рідних поет почуває себе щасливим. Змучений враженнями засинає.

Завдання додому.

Відповісти на питання, чому так спішно було Богданові Лепкому до рідного села.

51. ЖАЙВОРОНОК.

(Легенда).

Над ерусалимськими горами показалось сонце. Природа будилася до нового життя. Зеленіла молода травичка і кущики покривалися новими листочками.

Високо під небом летіло кілька маленьких сірих пташок. Вони верталися на свою батьківщину, яку мусіли покинути восени. Там зачиналася холодна зима. Тепер зима минула і їм треба було вертатись на рідні лани, щоб десь під чорною брилкою ріллі вистелити собі гніздо та виховати маленькі писклята.

Та раптом жайворонок побачив гурт людей. Вони робили щось важливе на кам'яній гірці за мурами міста.

Одна пташка злетіла нижче та побачила, що серед товпи стоїть хрест, а до нього прибитий Чоловік у терновому вінку на голові. Гострі кільця тернини вбилися глибоко в голову.

На обличчі Розп'ятого малювався великий біль. Живіше забилося маленьке серце пташки. Їй зробилось жаль цього Чоловіка. Їй хотілося допомогти Розп'ятому. Але як їй, маленькій зняти з хреста дорослу Людину?

Зупинилася над головою Розп'ятого та безрадно помахувала крильцями, не знаючи, що їй робити.

Нараз побачила одну відламану колючку тернини, що глибоко вбилася в голову Розп'ятому. Своїм невеличким дзьобиком ухопила колючку та всею силою почала тягти її догори. Потягла раз і два рази, і закривавлена колючка залишилася в її дзьобику. Вона скоро пустила її на землю. В тій хвилині вона побачила вдячний погляд Розп'ятого.

Пташка, почувуючись щасливою, що зробила добре діло, підлетіла вгору, щоб злучитися зі своїми друзями. Вона хотіла виявити те щастя перед ними, тож відкрила дзьобик. В тій хвилині з її горла вилилась струя прегарного й милого співу.

З того часу дя пташина, що зветься жайворонок, співає кожної весни під небом над широкими ланами України. Та найкраще і найголосніше співає тоді, коли у Велику П'ятницю обходить церкву процесія з Плащаницею.

Пояснення.

Кущик, кущика, кущикові, кущиком, у кущику; множина: кущики — здрібнілий куц;

травичка, травички, травичці — здрібніла трава;

листочок, листочка, крильце, дзьобик — це здрібнілі іменники;

батьківщина, батьківщини — рідний край;

сірий, сіра, сіре (прикметник) — попелястий, темносивий;

брилка, брилки, брилці, брилкою — кусень каменю, кусник землі;

рілля, ріллі, ріллею — зорана під засів нива;

гірка, гірки, гірці — мала гора;

гніздечко, гніздечка, гніздечку — мале гніздо, здрібнілий іменник;

кілець, кільця, кільцеві, кільцем — шпичка, колючка, здрібнілий іменник;

жайворонок, жайворонка — назва пташки, що завжди співає навесні, як орють;
легенда, легенди — оповідання з життя святих.

Запитання.

Де відбувалася ця подія?
В яку пору відбувалася вона?
Кого тоді мучили та розп'яли?
Що бачив жайворонок на горі?
Як хотів він допомогти Христові?
Яку дістав нагороду за добре діло?

Відповіді.

Ця була в Єрусалимі.
Це було у Велику П'ятницю, на
Тоді і розп'яли Христа.
Жайворонок Христові муки.
Він вирвав одну з Його голови.
Він дістав голос.

Завдання додому.

1. Відповісти на питання в домашньому зошиті.
2. Написати короткий зміст цієї легенди.

52. ВЕСНЯНКИ.

Ой минула вже зима,
Снігу — льоду вже нема,
Ой, нема, ой нема,
Снігу — льоду вже нема.

Всі веснянку співаймо,
Весну красну вітаймо,
Вітаймо, вітаймо,
Весну красну вітаймо.

Ой, весно, весно — днем красна,
Що ти нам, весно, принесла?
— Принесла я вам літечко,
Щоб родилося житечко,

Ще й озимая пшениця
І усякая пашниця,
Ще й червоні квіточки,
Щоб квітчались школярки.

Пояснення.

Весна красна — гарна весна;

веснянка, веснянці — весняна пісня;

усякая пашниця — всяке збіжжя: овес, ячмінь, яра пшениця, гречка, просо;

озима пшениця — озима, посіяна під зиму, восени; вона взимі накрита снігом, збережена від морозу. Навесні вона швидко росте і цвіте в червні, а в липні вже її жнуть.

Місяці: червень, липень, серпень — то літо в природі. Назва червня походить від черви, з якої розвиваються бджоли; липень від пахучого цвіту липи, серпень від серпа, яким жнуть збіжжя.

Завдання додому.

Напишіть у домашньому зошиті, коли то в нас співають про весну.

53. КАТРУСЯ СІЄ МАК.

Катруся дуже любила квіти. Кожної весни вона помагала своїй мамі працювати в квітнику. Але цього року вона задумала зробити свою власну грядку. Бабуся привезла їй з міста гарні грабельки й лопатку.

Катруся заходилася копати та скородити свою грядку. Робота в неї кипіла. Швидко грядка була готова. Катруся поробила в землі маленькі рівчики для насіння, зовсім так, як її мама, а тоді побігла до хати за насінням. Мами не було вдома, а Катруся хотіла швидко посіяти квіти. Вона знала, де стоїть скринька з насінням. Там було багато торбинок, на яких були намальовані різні квіточки.

З кожної торбинки Катруся взяла по кілька зерен і побігла кінчати свою працю. Коло кожного рядочка квітів, які посіяла, Катруся встромила маленький патичок з написом, які посіяно квіти. Так завжди робила її мама. Вона вже кінчила свою працю, як мама повернулася з міста.

— Матусю, — весело зустріла Катря маму. — А моя грядочка вже готова і знаєте що?

Вона прихилилася до маминого вуха та щось шепотіла. Мама усміхнулася та щось прошепотіла:

— Добре, моя ясочко! Тепер лиш полий грядку та, як почне заростати бур'яном, то виполуй, щоб квіточкам було вільніше рости.

Кожного ранку Катруся поливала грядку, поки йшла до школи. З нетерпеливістю вижидала, коли почнуть сходити її квіти.

Надворі ставало все тепліше і Катря діждалася того дня, коли по дощі почали сходити квіти. Скрізь зазеленіли листочки різної величини. З кожним днем вони вище здіймалися вгору, міцнішали та більшали.

Катрусю цікавила одна квітка. На торбинці був намальований червоний мак.

— Як виросте мак і зацвіте, подарую його татові на його іменини. Хочби він швидше ріс, щоб поспів розцвісти на той час, — зідхала Катруся. Про це саме й шепотіла Катруся своїй мамі тоді, як сіяла мак.

Він все зеленів своїм розкішним листям і навіть пуп'янків не було видно. Катруся почала турбуватися, але не було кого спитатися, бо від тата вона ховала свою таємницю, а мами не було вдома; вона виїхала на два тижні до тітки в гостину.

Насилу дочекалася Катруся її повороту. Зустрівши, прохала піти подивитись на грядку та пояснити, чому її мак не цвіте.

— Я так хотіла зробити гарну китицю з моїх квітів для тата. Різні квіти вже маю, — рожеві, фіялкові, сині, білі й жовті. Тільки червоних мені бракує — жалілася Катря мамі.

Мама пішла оглядати квіти. Побачивши „мак”, вона всміхнулася та й сказала:

— Дитино! Цей „мак” не зацвіте, бо це редьківця.

Катруся аж заплакала з несподіванки. Мама потішила її:

— Це ще краще, Катрися! Дивись, як розкішно вона виросла! Ти подаруєш татові на іменини цілий таріль смачної редьківці. Я знаю, як це сталося! Це наш Юрко розсипав колись насіння, а я помішала торбинки, коли збирала насіння. Мак, мабуть, і досі не посіяний. Ну! Годі, не журись! Це ж вийшло на добре.

Сльози у Катрусі стали висихати.

Ранком на татові іменини на столі стояв повний таріль червонобокої редьківці, а поруч нього гарна китиця квітів із Катрусиного квітника. Тато їв смачну, сочисту редьківцю та хвалив донечку.

Отож з „маку” виросла редьківця в Катрусі.

Пояснення.

До гагілок належать також пісні, в яких маємо залишки давнього нашого звичаю сіяти мак різними рухами, з приспівом: „Ой, так, так сіють мак”. Тож це оповідання має прикмети весняної праці жінок та дівчат. Крім того, воно бавить читача своїм змістом і пригодою Катрусі.

Свіжа червона редька належить до присмаків весни, хоч вона пече язик.

Скородити, скороджу, скородиш — гребти скиби.

Запитання.

Що цікавить тебе в городі на весні?

Що посіяла Катруся замість маку?

Які були наслідки її неуваги?

Чи тато був задоволений редькою?

Відповіді.

Я люблю копати, гребти,
.....

Катруся посіяла

Замість квітів маку, вона
мала р.....

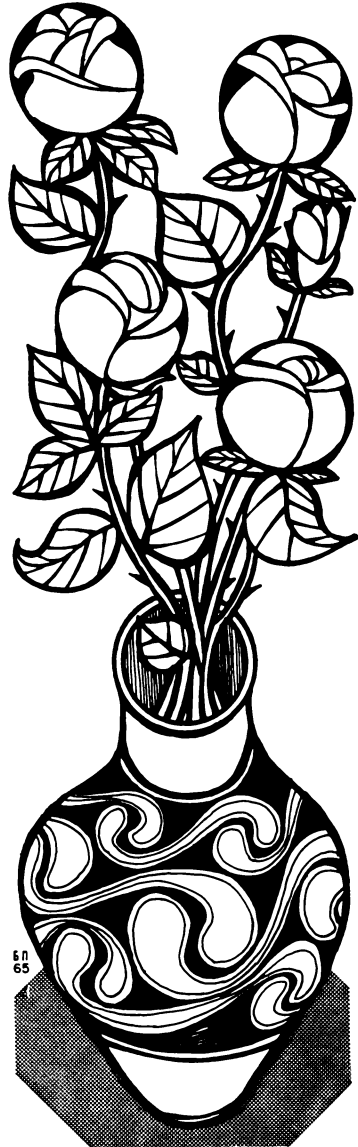
Так! Р..... додає смаку.

Завдання додому.

Написати короткий зміст цього оповідання.

54. НА СВЯТО МАТЕРІ.

Ох, яка ж бо Ти, Матусю,
Дорога та мила,
Того словечком сказати
Не моя це сила.

Мов те сонечко на небі,
В лузі квітка красна,
Так Матуся в нашій хаті
Добра все та ясна . . .

Ясне сонце світить з неба,
Веселить та гріє —
В рідній хаті при Матусі
Кожне з нас радіє.

Під опікою Матусі
Весело гуляю —
Що то холод, що то голод,
Що біда, — не знаю . . .

Над усіх, над все у світі
Матінку кохаю,
А в оце велике свято
Гараздом вітаю:

Без журби та й у здоров'ї
Жити дай Вам, Боже!
А віддячити Матусі
Бог мені допоможе . . .

Пояснення.

Цей вірш свідчить про велику любов поетки до Матері.
Гараздом вітаю — добром, щастям поздоровляю.

55. ДАВНО ТЕ ДІЯЛОСЬ . . .

Степом, поміж високою травою, посувався козацький відділ, наближаючися до самотньої хати, що стояла недалеко серед степу. Коло хатчини сидів хлопчина та стругав патик на палицю. На цілім обійстю не було більше нікого.

Коли хлопець побачив козаків, кинув патик, підійшов до них і зняв шапку.

— Що тут робиш, хлопче? — спитав козацький старшина. — Чому ти не втік разом з родиною?

— В мене нема нікого, — сказав хлопець. — Мої господарі пішли в ліс, а я зостався, бо хочу побачити війну.

— Чи йшли сюди татари? — Бо це діялось ще тоді, як часто нападала на Україну татарська орда.

— Від трьох днів не бачив я тут живої душі.

Старшина подумав трохи, зліз з коня, пішов у хату, а там виліз драбиною на горище і став розглядатися на всі боки. Хата була невеличка, тому й недалеко міг бачити.

— Треба лізти на дерево, — сказав старшина, злазячи з поду.

Проти дверей стояв тонкий, але високий ясень. Він був вищий від усіх інших дерев, що росли довкола хутора.

— Хлопче, чи не виліз би ти на вершок?

— Вилізу. А пощо?

— Звідти побачиш, чи не йде на нас татарва; чи не поблискують шабляки.

— Зараз, хай лише роззуюся.

І підперезавшись краще, хлопець кинув шапку й чоботи в траву та в одну мить опинився на вершку ясеня, що став угинатися під незвичайним тягаром. Він висунувся ще вище, так, що голова стирчала понад вершок дерева, а сонце освічувало ту ясноволосу голівку, що виглядала як золота.

— Дивися просто себе й далеко! — сказав старшина, а по хвилині спитав: — Що бачиш?

— Дорогою їде двоє людей на конях.

— Чи далеко звідци?

— Не дуже, бачу їх добре. Тепер стали.

Що ще бачиш? — запитав старшина. — Дивися на-право!

Хлопець поглянув туди і сказав:

— Коло цвинтаря, посеред дерев щось блищить. Це мабуть шаблі.

В цій хвилині гострий свист стріли пронизав повітря, але вже ближче хлопця.

— Злізь зараз! — сказав старшина. — Побачили тебе. Я вже знаю.

— Коли ж я не боюся, — сказав хлопець.

— Ну, що бачиш наліво?

В тій хвилині свист знов перешив повітря. Хлопець увесь стрепенувся.

— Бодай їх! — сказав. — Вони справді завзялися на мене.

Зараз на землю! — гостро скрикнув старшина.

Не бійтеся, ніщо мені не станеться: мене закриває дерево. Хочете знати, що видно наліво?

— Так, так! Але злізь зараз!

— Наліво? — сказав хлопець і висунувся з-поміж галуззя майже до половини тіла. — Там коло хреста, здається мені, бачу...

Третій свист прошив повітря, а одночасно з ним захитався хлопчина й повалився комітьголовою на землю.

— Прокляті поганці! — закричали козаки.

Хлопчина лежав на землі, а з його грудей витікав струмок крові. Старшина підніс його, розір'яв сорочку. Стріла прошила лівий бік.

— Вже не живе, — сказав.

Потім поблід, довго дивився йому в обличчя, а далі поклав голову на траву й сказав:

— Бідний хлопець! Славний, відважний хлопець!

Старшина зняв із себе шовковий, дорогий жупан і накрив тіло, залишив лиш голову непокриту. Козаки позбирали одіж хлопця і поклали коло нього.

— Його треба забрати. Поліг, як козак, козаки його й поховать — обізвався старшина.

Козаки забрали його тіло зі собою й повезли до козацького табору, до полковника. Вістка про лицарську смерть хлопця рознеслася скоро між усією дружиною. Викопали могилу, положили до неї тіло хлопця, замість сирої землі, висипали над ним могилу з квітів.

Хлопець лежав під ними, одягнений у багатий жупан, — щасливий, що віддав життя за батьківщину.

Запитання.

1. Коли те діялося?
2. Хто нападав на Україну?
3. Хто обороняв її?
4. Чого бажав собі хлопчина, що залишився сам у хаті?
5. Що доручив йому козацький старшина?
6. Як хлопець виконав це доручення?
7. Чому він не хотів злізти з дерева?
8. Як він стежив за татарвою?
9. Як згинув хлопчина та як його поховали?

Завдання додому.

Написати відповіді на ці питання.

56. НАПЕРЕДОДНІ ВАКАЦІЇ.

Квіти з України.

А у нашому садочку
Цвітуть квіти в холодочку,
Матінка їх доглядає,
В кожний вечір підливає.

Ось стоїть мов на сторожі
Соняшник стрункий та гожий,
Роза по драбинці пнеться,
Біля неї бджілка в'ється.

Під віконцем пахне м'ята
Оksamитна пелехата,
І барвінок невеличкий —
На весілля для сестрички.

Незабудьок два рядочки
Насторожили листочки,
А на кущику в куточку
Пахнуть китиці бузочку.

Хто лиш гляне, той зрадіє,
Сонечко крізь віти гріє.
Щастя в наш садочок лине,
Це ж бо квіти з України.

Пояснення.

Тут багато пестливих іменників: садочок, холодочок, драбинка, бджілка, віконце, сестричка, рядочок, листочок, кущик, куточок, бузочок, сонечко; таким чином поетка виявляє свою любов до України.

Тут згадуються також інші квіти: соняшник, рожа, м'ята, барвінок, незабудька.

Запитання.

1. Хто доглядає квіток з України?
2. Як треба навесні дбати про квіти?
3. Як виглядає соняшник, а як рожа?
4. Чим визначається м'ята?
5. Для кого призначений барвінок та з якої нагоди?
6. Чому поетка любить цими квітами?

Завдання додому.

1. Вивчити цей вірш.
2. Написати відповіді на ці питання.
3. Вичислити різні квітки.

57. ВЕСЕЛА ГОДИНА.

Одного разу вчителька сказала дітям таке:

— Незабаром влаштуємо в класі „веселу годину”. Хай кожний і кожна з вас перегляне дитячі журнали та підшукає там веселі віршики, смішні оповідання, жарти і вивчить одно з таких оповідань, щоб його гарно переповісти.

Діти взялися радо до праці й незабаром всі вже вміли щось виконати на програмі.

Прийшов назначений день і всі чекали на заповіджену годину. Врешті сповнилися їх сподівання.

Перший виступив Славко Зарічний. Він вийшов на середину класу, сів на крісло й почав.

Як малесенький я був
(Кажуть люди — я забув),
На подолку в мамі
Я махав ногами
Мах — міх — мах (показує).

А за рік пора прийшла,
Що від крісла до стола
Сам-самий пустився,
Бо ходити вчився
Чап — чап — чап (показує).

А тепер я вже козак —
Подивіться, чи не так?
Йду, куди захочу,
Часом і підскочу
Гоп — скік — туп (показує).

При тому він робив такі смішні міни, що всі захопилися від сміху.

Опісля вийшла Марійка Коваль і питає:

— Котрий кінь бачить однаково спереду і ззаду?

Вона повела рукою подібно, як учителька та дивилась, хто з учнів відповість добре. Але ніхто не відповів. Тоді вона каже дуже поважно:

— То ви так вчитеся? То ви так знаєте? . . . Ось я вам скажу: — Дерев'яний!

Всі діти в сміх. Бо справді! Як цього можна було не знати!

Івасько Радчук сказав таке:

— Одного дня мене післали до. дентиста. Коли я вернувся, матуся питає:

— Ти дуже плакав у дентиста?

— Ні! — відповідаю.

— А дуже боліло? — питає матуся.

— Ні! — відповідаю, — зовсім не боліло.

— То ти дуже терпеливий хлопець!

— Зовсім ні! — відповідаю. — Дентиста не було вдома.

— Я вам розкажу гарну казку, — каже Наталка Голосницька. — Хочете, чи ні?

— Хочемо, — кажуть усі.
— Був собі дід і баба, — починає Наталка.
— А в них була курочка ряба, — продовжують усі діти.

— Та ні! — кричить Наталка. — Це не так!

— А як? — питають усі.

— Ось так! — відповідає Наталка.

Але якраз задзвонив дзвінок. Час вже йти додому.

Це була найкоротша година в цьому році.

Завдання додому.

Вдома перешукайте ще раз журналики та випишіть і вивчіть оповідання про гумористичні пригоди різних дітей.

58. ПЕРЕД ВАКАЦІЯМИ.

Вже збираємося їхати на табір. Мама вже зголосила мене на цілий місяць в оселі. Я тепер пильно вчуся і думаю про успішне закінчення навчання, бо це найважливіше.

Вчора прийшла Стефа відвідати мене. Замість бавитися, ми почали розказувати різні пригоди з попередніх ваканцій.

Вона мала що розказувати, бо їздила до Канади на цілі ваканції. Ах, я так хочу бути в Канаді! Там краще,

ніж у нас тут. Особливо гарні там озера, водопади, збіжжя.

Я нагадала собі один ранок з попередніх вакацій. Тільки зійшло сонце, вже не давали мені спати сусідні дівчата. Вони кричали під вікном:

— Галю! Встань, подивися, що ми тут маємо.

Зразу я думала, що то тільки жарт. Підношуся, заглядаю крізь вікно й бачу якесь звірятко під сусіднім будиночком. Ніби окуляри має на очах.

— Ага, думаю — це певно рекун, або полоскун, бо завжди перед їжею полоще її у воді. Приходжу туди. Всі обступили полоскуна і дають йому пити молоко. Він навіть не рухається.

— Що сталося? — питаю.

Маруся відповідає мені: — То якийсь поганий водій гнався шляхом на своїм вантажнику і трутив полоскуна в той час, як він переходив дорогу. Полоскун має напевно зломані ребра і не годен посунутися далі.

Тим часом надійшов наш старшина, взяв полоскуна до коша і відвіз його до ветеринаря в місті. Там напевно буде йому ліпше. Тут великий рух, що й нема кому заходитись коло звірят з лісу. Їх тут багато. Вночі вони приходять до наших смітників. Рекуни чи полоскуни споріднені з ведмедами, покриті темно-сивою шерстю.

59. ВЕДМЕЖА ПРИГОДА.

Мало спав Михайло Молдавчук цієї ночі. Ні йому, ні його вівчарям не дала спати буря. Десь над самим ранком задрімав. Але швидко прокинувся зо сну, вмився, помолився, осідлав коня, сів на нього і поїхав, поки ще сонічко Боже не виглянуло з-за Говерлі.

З'їхав на стежку, що в'ється круто крізь темний ліс. Аж чує, щось там ніби плаче, ніби заводить, а більше

БОГДАН ПЕСНИЙ 85

таки стогне. Але це не людський, а звірячий стогін. При-
слухується до того стогону, роззирається направо і на-
ліво — і ось що бачить:

Он там повалена стара ялиця — груба, грубезна;
певно буря зломила її і повалила на землю.

А під нею? — „ведмедисько-вуйко”.

Видно, переходив під час бурі лісом, може хотів
вийти на плай і якраз тоді впала зломана бурею ялиця
та привалила „вуйка” своїм тягаром. І хоч у нього вели-
ка сила, тягар ялиці ще більший. Лежить під нею і на-
віть уже не пручається та не пробує вилізти з-під ялиці,
лише важко стогне.

Побачивши Молдавчука, ще важче застогнав. Наче
просить, ніби благає рятувати його, а то пропаде, заги-
не під ялицею.

Не роздумує багато Молдавчук, злазить з коня, під-
ходить до ялиці — а в нього в руках сокира; гуцул зав-
жди має при собі сокиру для якоїнебудь потреби. Зру-
бує молодого бука, підважує ним ялицю раз і другий,
а це не легко. За третім разом таки вдалося Молдавчу-
кові підняти її.

А тоді „вуйко” гульк з-під неї. Простягається, ви-
простовується. Його хребта не переломила ялиця. Раді-
сно замуркотів „вуйко”, піднявся на задні лапи, а пе-
редніми обняв Молдавчука, злегенька, лагідненько.

Молдавчук засміявся, погладив „вуйка” по голові.
Розійшлися, як приятелі.

Пояснення.

Говерля — найвища гора в **Карпатах** на **Гуцульщині**;
полонина — на верхах гір положені пасовиська, де пасуть-
ся вівці й корови;

стай, стаї, стаєю — будиночок для вівчарів;

плай, плаю, плаєм — стежка в горах;

ялиця, ялиці, ялицею — рід шпилькового дерева.

Завдання додому.

Написати коротке оповідання з цього уступу.

ВПРАВИ В ПИСАННІ Й УЖИВАННІ СЛІВ.

Перепишіть такі слова:

Назви кімнат:

передпокій, передпокою, вхожу до світлиці через передпокій, в передпокої; це гарна світлиця, у світлиці великі вікна, нема таких світлиць у місті; їдальня, до їдальні двері відчинені, тут багато таких їдалень; спальня, у нас кілька спалень, у спальнях спить вся родина; кухня, з кухні другий вихід; мати варить у кухні; тут нема кухонь.

Назви меблів або обстанови:

в кімнатах крісла й столи, найбільший стіл у світлиці та в їдальні; у спальні стоять ліжка, а біля них столики або шафки, на столиках лампи; в кухні найбільше місця займає холодильник, а далі газові пальники.

Назви міських домів:

наш дім одноповерховий, дім сусідів має три поверхи, а все-редині сходову клітку. У великих домах є звичайно підняття або ліфт. Найвищі доми називаються хмарочоси. Невеликі, а при тому гарно оздоблені доми — то вілли. Головний міський дім з вежею — це ратуш.

Назви частин міста:

центр або осередок, вулиці, широкі вулиці, заулки, перед-

містя, площі, ринок, ринку, торговиця, парк, крамниці, магазини, склади.

Назви частин городу:

стежка, стежки, алея, грядка, грядки, квітник, зільник.

Заняття людей:

робітник, робітниця, муляр, муляра, столяр, пекар, молочар, учитель, учителька, священик, дяк, паламар, слуга, послугачка, водій або шофер, погребник, крамар, лікар, суддя, мистець, купець, сторож, вояк, поліцист, поліціант.

Назви дерев:

клен, липа, дуб, береза, вільха, тополя; назви кущів: калина, бузок, боз, порічки, агрест; назви рослин і квітів: соняшник, лілея, чорнобривець, незабудька, фіялка, рожа, троянда, купчак, жоржина, конвалія; назви городини: капуста, горох, фасоль, морква, шпінат, цибуля, кукурудза, мак.

Назви знаряддя:

плуг, борона, граблі, коса, серп, трактор, молот, джаган, косарка, молотілка, ціп, ціпа, молотити ціпом, жати серпом, косити косаркою, орати плугом.

Пори року:

весна, літо, осінь, зима, провесна, навесні, весною, вліті, влітку, восени, взимі, взимку.

60. СЛОВНИКОВІ ВПРАВИ.

У словнику слова подаються за абеткою. Їх черга така:

А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, Ъ. Назви такі: а, бе, ве, ге, ге, де, е, є, же, зе, и, і, й (йот), ка, ел, ем, ен, о, пе, ер, ес, те, у, еф, ха, це, че, ше, ще, ю, я, м'який знак або їр.

Вивчи напам'ять українську абетку за поданими назвами й чергою! Знання абетки та її черги потрібне для шукання слів.

А

автор, автора, авторові, автором; множина: автори — письменник
авторка, авторки, авторці — письменниця
адже — таж
англійський, англійська, англійське (прикметник), англійська
мова

Б

бабуня, бабуні, бабуню, бабунею; множина: бабуні, бабунь
бавитися, бавлюся, бавишся, бавиться, бавляться, бавився, бави-
лася, буду бавитися (дієслово)
багатий, багата, багате (прикметник)
багатир, багатира, багатиреві, багатирем; множина: багатирі
(іменник)
байдак, байдака, байдакові, байдаком; множина: байдаки, байда-
ків (іменник)
барва, барви, барвою; барви, барв (іменник)
бачити, бачу, бачиш, бачить, бачимо, бачите, бачать; бачив, бачи-
ла, буду бачити (дієслово)
безмежний, безмежна, безмежне (прикметник) — безконечний
безсердечний, безсердечна, безсердечне (прикметник)
безупинно — постійно, безперервно
бігти, біжу, біжиш, біжить, біжать, біг, бігла, буду бігти (дієслово)
білчєня, білчєняти, білчєням (іменник) — мала білка, здрібнілий
іменник (вивірка)
біля — коло, поруч
більший, більша, більше (прикметник), від: великий
благословити, благословлю, благословиш, благословлять — віта-
ти; благословити кого чим (добром)
благодать, благодаті, благодаттю (іменник) — ласка
блакитний, блакитна, блакитне (прикметник) — синій
Богослужба, Богослужби (іменник) — служба Божа, Богослу-
ження
борщ, борщу, борщеві, борщем (іменник) — юшка з буряків і го-
родини, заправлена сметаною
боярин, боярина, бояринові, множина: бояри, бояр і боярів (імен-
ник) — пан, дружба, член знатного роду
боярівна, боярівни (іменник) — дочка боярина; бояриня — жінка
боярина
брести, бреду, бредеш, бреде; бредуть; брів, брела (дієслово) — іти
через воду

будень, будня, будневі, буднем; множина: будні — робочий день
будинок, будинка, будинкові; множина: будинки, наприклад: шо-
па, стайня, стодола, клуня, хлів, хата, комора, возівня
бурсацтво, бурсацтва — бурсаки, учні, вихованці бурси, виховного
інституту
буря, бурі, бурю, бурею; множина: бурі, бур, бурям (іменник жі-
ночого роду)

В

вгору (на питання: куди йти, вгору, вділ, вниз, назад)
вдатися, вдамся, вдасися, вдасться (дієслово)
вдома (на питання: де перебуваєш: вдома, дома або в хаті)
ведмідь, ведмедя, ведмедеві, ведмедем; множина: ведмеді (імен-
ник)
велич, величі, величчю (іменник жіночого роду) — могутність
вертеп, вертепу — печера
вечеря, вечері, вечерю, вечерєю (іменник)
взимку — взимі (на питання коли: вліті, восени, вдень, уночі)
взуття, взуттям (іменник): черевики, чоботи, чобітки, постолі,
капці
взяти міркувати — почати думати, стати застановлятись
вивіз, вивозу (іменник, наприклад: виїзд з пристані на Подолі в
Кисві)
видужати, видужаю, видужаєш, видужають — здоровшати, стати
здоровим
викарбувати, викарбую, викарбуєш — вирізати букви, вирізати
знаки на дереві
вівтар, вітаря, вітареві, вітарем; вівтарі (іменник); передня ча-
стина церкви, відгороджена іконостасом
відчинений, відчинена, відчинене — відкритий, відкрита, відкрите,
отвертий (прикметник)
віко, віка, віку, віком; віка, вік (іменник) — верх, накривка
вільха, вільхи, вільсі, вільхою; вільхи, вільх (іменник) — назва
дерева
вітати, вітаю, вітаєш, вітає, вітають, наприклад: вітають учителя
поздоровленням, здоровлять
вішалка, вішалки, вішалці (іменник) — прилад до вішання одягу
влітку — вліті, уліті
вмить — зараз, негайно
вниз — додолу

воєвода, воєводи, воєводі, воєводою; множина: воєводи, воєвод
володар, володаря, володареві, володарем; володарі — князь, ко-
роль
ворота, воріт, воротам (іменник у множині вживаний, множинний
іменник)
восени — осінню, в осінню пору
встигнути, встигну, встигнеш, встигнуть (дієслово) — вспіти, усти-
гнути
встрелити, встрелю, встрелиш — встрілити
впасти на коліна — стати навколішки (клякнути)
втихомиряти, втихомиряю, втихомиряєш — успокоювати (дієсло-
во)

Г

гай, гаю, гаєві, гаєм, в гаю; множина: гаї, гаїв — рідкий, невели-
кий ліс
герць, герця, герцеві; множина: герці — забава, ігра; заводити
герці
глибина, глибини (іменник) — глибінь, глибині, глибінню (імен-
ник)
гожий, гожа, гоже (прикметник) — здоровий, енергійний, жвавий
гостинець, гостинця, гостинцеві (іменник) — дар, дарунок: даю
гостинця
готовий, готова, готове (прикметник), — готов до послуг
гри й забави: гра в м'яч, у відбиванку, в бейзбол, ката й миші
грище, грища, грищем (іменник) — площа на гри

Г

гегати, гегас; гуси гегаять (дієслово)

Д

далеченько — трохи далеко (здрібно)
даремне — надармо
денник, денника — щоденний запис: дати, місця важкої події
дзеркало, дзеркала, дзеркалу, множина: дзеркала, дзеркал — лю-
стерко, люстро
дівчина, дівчини, дівчиною, множина: дівчата, дівчат, дівчатам
дім Божий або церква

доспілий, доспіла, доспіле (прикметник) — дозрілий
дотепер — досі, донині
дошкулювати, дошкулюю, дошкулюєш — допикати, докучати (діє-
слова)

дощ, дощу, дощеві, дощем; дощі, довгий дощ — це слота
дрижати, дрижу, дрижиш, дрижить, дрижать (дієслово) — тряс-
ся

дружина, княжа дружина — військо; дружина означає теж жінку
дружинник, дружинника (іменник) — княжий вояк, борець, лицар
друг, друга, друже!, друзі і други
дядько, дядька (іменник) — брат мами або тата

Е

електричний, електрична, електричне (прикметник)

Є

Євангеліє, Євангелія, Євангелію, Євангелієм; також та Євангелія,
Євангелії
Євген, Євгена, Євгенові (іменник) — ім'я чоловіка

Ж

життя, життю, життям (іменник)
жнець, женця, женцеві, женцем, у множині: женці, женців (імен-
ник)

З

за: за князя Ярослава — під час його князювання; за водою, за
чоловіка
забаритися, забарюся, забаришся, забаряться — спізнитися, задер-
жатися
забути, забуду, забудеш, забуде, забудуть (дієслово)
завжди — повсякчас (все)
загін, загону (іменник) — кусник поля, також військова частина
запах, запаху, запахів, запахом (іменник) — пахощі, запах квіток
затишок, затишку (іменник) — тихе місце
затопити в печі — розвести вогонь, запалити

защіпка, защіпки, защіпці (іменник) — гачок при дверях
збіжжя, збіжжю, збіжжям (іменник), у множині: збіжжя: роди
збіжжів: пшениця, жито, овес, ячмінь, гречка, просо
звідци, звідціля, звідси, звідсіля — від цього місця
звісно — відомо
згодом — потім, зчасом, опісля, пізніше
здатися кому — придатися, пригодитися: до чого ти мені здався?
зерно, зерна, зерну, множина: зерна, зерен; здрібніло: зеренце
зідхнути, зідхну, зідхнеш, зідхне, зідхнуть (дієслово), глибоко ди-
хати.
змога, змоги, змозі — можливість, здатність: не маю змоги виконати
це
знадвору — іззовні (прислівник)
знання, знанню, знанням, у знанні, множина: знання, знаннів
зразок, зразка (іменник) — взір

І

ікона, ікони, іконою — образ святого (іменник)
імігрант, імігранта (іменник) — поселенець
інструмент, інструменту: наші музичні інструменти: бандура, коб-
за, скрипка, бас, решето, бубон, бубна, сурма, дудка, сопілка
імла, імли, імлою (іменник) — мряка, мла, туман
інший, інша, інше — другий, не той самий
існувати, існую, існуєш, існують (дієслово)

І

їдальня, їдальні, їдальнею, множина: їдалень (іменник)
їжа, їжі, їжею: росіл, росолу, борщ, юшка, м'ясо, печеня, ковбаса,
сіканець, компот, узвар, голубці, вареники, манна
їсти, їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять, їв, їла, їло, їли, їж, їжте (дієслово)
їхати, їду, їдеш, їде, їдемо, їдуть, їхав, їхала, їхало, їхали

К

казати, кажу, кажеш, каже, кажуть, казав, казала, казало, казали
(дієслово)
калюжа, калюжі, калюжею (іменник) — калабаня, баюра, багно
капуста, капусти, капустою (іменник) — рід городини
картопля, картоплі, картоплею — бараболя, бульба
катедра, катедрою (іменник) — єпископська церква, собор

квиток, квитка (іменник) — посвідка, білет
 квітка, квітки, квітці, квіткою; множина: квітки (іменник): чорно-
 бривець, лілея, купчак, бузок, боз, васильок, незабудька, бар-
 вінок, косатень, рожа . . .
 кишенья, кишені, кишенею (іменник)
 кишити від людей — наповнюватись людьми, роїтись людьми
 кімната, кімнати, кімнатою, множина: кімнати, кімнат; бувають
 такі кімнати: передпокій, світлиця, їдальня, спальня, кухня,
 спіжарня
 кінь, коня, коневі, конем, на коні, множина: коні, коней, кіньми
 кіт, кота, котові, множина: коти, котів; кітка, кітці, кішка, киць-
 ка (здрібно)
 класти, кладу, кладеш, кладе, кладуть; клав, клала, клало
 клич, клича, кличеві, кличем, множина: кличі, кличів (іменник)
 — поклик, гасло
 клунок, клунка, клункові, клунком; множина: клунки, клунків
 (іменник) — пакунок, вузлик
 книжечка, книжечці; множина: книжечки, книжечок (здрібно)
 про книжку)
 козацький, козацька, козацьке (прикметник)
 комар, комара, комарові, комаром, комарі (іменник)
 корабель, корабля, кораблем — судно; частини: шруба, перед, зад,
 керма, чердак, або палуба, поверхи, сходи, трюм, каюти
 коромисло, коромисла — дрючок, на якому носять відра
 корчитися, корчуся, корчишся, корчаться (дієслово)
 крам, краму (іменник) — товар в магазині
 кутя, куті, кутею (іменник) — святочна їжа на Свят-Вечір
 кучерявий, кучерява, кучеряве (прикметник) — кручений
 куц, куца, куцеві, кущем (іменник) — корч

Л

лава, лави, лавою (іменник) — дошка з підпорами для сидіння
 ламати, ламаю і ламлю, ламле (дієслово) — ломити
 ласувати, ласую, ласуєш, ласують (чим?) медом, горіхами, ожи-
 нами
 лектура, лектури, лектурою (іменник) — книжка до читання
 листя, листям (збірно) — листки
 лихо, лиха, лиху (іменник) — зло, біда
 ліжник, ліжника, ліжникові (іменник) — накривало на ліжку,
 ковдра

лікарня, лікарні, лікарнею, лікарень (іменник) — шпиталь
літак, літака; має мотори, кабіни, кадовб, крила
літун, літуна (іменник) — пілот
ліхтарик, ліхтарика (іменник) — підставка для свічок
лучче (прислівник) — ліпше, краще
любов, любови, любов'ю (іменник); Любов (ім'я) або Люба
любити, люблю, любиш, люблять (дієслово)
людина, людини, множина: люди, людей, людям, людьми, в людях

М

мабуть (прислівник) — правдоподібно, здається
мармур, мармуру (іменник) — витривалий камінь для будування
меч, меча, мечем (іменник) — рід зброї
миша, миші, мишею; миші, мишей
мідь, міді, міддю (іменник) — метал
місто, міста, місту; місто має вулиці, широкі вулиші, площі, будинки, доми, вілли, тротуари, вежі, церкви, хмародери, магазини
мова, мови, мовою (іменник); рідна мова, українська мова
мовчки (прислівник) — не говорячи, безмовно
могила, могили (іменник)
мордочка, мордочки (у пса, кота, малої тварини)
моряк, моряка (іменник) — матрос, той, що служить на кораблі
мріяти, мрію, мрієш — уявляти собі щось приємне
мудрець, мудреця, мудрецеві, мудрецем (іменник)
мужик, мужика (іменник) — проста, неосвічена людина, селянин
мужньо (прислівник) — хоробро
мурин, мурина (іменник) — негр
м'ясо, м'яса (іменник)

Н

навідуватися до кого (дієслово) — відвідувати кого
навтіки, навтікача (прислівник)
назад (прислівник)
наставати (дієслово), настає, настав вечір — починається, почався
нащо (прислівник)
невдаха, невдахи, невдасі, невдахою; множина: невдахи, невдах
невдача, невдачі, невдачею (іменник)
негода, негоди, негоді; множина: негоди, негод (іменник) — слота, непогода

недобачати, недобачаю, недобачаєш (дієслово) — не добре бачити ніч, ночі, нічню; множина; ночі, ночей (іменник); уночі (прислівник)

О

обути, обую, обуєш (дієслово) — взути, обувати (натягати черевики)

один за одним, одна з одною; один, одна, одно, -е (числівник)

одяг, одягу, одягові, одягом, в одязі (іменник) — свитка, плащ.

народний одяг — вишивана сорочка, жупан, шаравари

одягати на себе штани, одягатися тепло, легко; назви частин одягу: сурдуг, штани, суконка, сукня

отямитися, отямлюся, отямишся — очуняти, опам'ятатися, ожити очі, очей, очам, очима (іменник); однина: око, ока, оком, в оці ощадності, ощадностей (іменник)

П

пазуха, пазухи, пазусі, за пазухою; множина: пазухи, пазух

патлатий, патлата, патлате (прикметник) — розкуйовджений

певно (прислівник) — мабуть

перегони, перегонів (іменник у множині) — забава в перегони

перший, перша, перше (числівник)

пестливі слова: дубок, ліщинонька, дівчатко, хлопчик, козаченько;

пир'я, пир'ям, у пир'ї (іменник);

після полудня — по полудні;

пішки (прислівник) — ногами, іти пішки;

піяніно, піяніна, на піяніні (музичний інструмент) — іменник;

поведінка, поведінки, поведінці (іменник) — звичай, обичай, відношення до інших;

поганий, погана, погане (прикметник) — лихий, негарний, недобрий;

подобатися, подобаюся, подобаєшся, подобається комусь (дієсловом);

подорозі (прислівник);

поле, поля, полю, полем, у полі, поля, піль (іменник) — лан, нива;

полуденок, полуденку — перекуска в саме полудне, або й пізніше;

прийменники: без, до, на, у, в, із, з, зо, зі, для, під, над, при;

приладдя, приладдю, приладдям — різні предмети, інструменти, знаряддя;

прислівники відповідають на питання: де, коли, як: тут, вчора, добре;
причепурити — прибрати гарно (дієслово);
прогулянка, прогулянки, прогулянці — прохід, мандрівка у природу;
проміння, промінням: у промінні і у променях сонця;

Р

раніше, раніш (прислівник);
ранній, рання, раннє (прикметник);
ремигати, ремигаю, ремигаєш — жувати (дієслово);
рій, роя, роєві, роєм, множина: рої (іменник);
ровесник, ровесника; ровесниця, ровесниці — однолітки;
розвідка, розвідки, розвідці — стежа;
розказати за кого, розкажу, розкажеш, розкаже, розкажуть;
розплющити, розплющу, розплющиш, розплющать (дієслово);
рот, рота, ротом, в роті (іменник);
руханка, руханки, руханці (іменник) — фізичні вправи, рухи тіла;
рушниця, рушниці, рушницею (іменник) — кріс, оружжя, ручна пальна зброя;

С

саме — якраз (прислівник);
світлячок, світлячка (іменник);
світлий, світла, світле (прикметник) — ясний, величній;
свічка, свічки, свічці; множина: свічки, свічок (іменник);
сердешний, сердешна, сердешне (прикметник) — бідний, убогий, нещасний;
сердито (прислівник) — гнівно, злісно;
сідати до обіду, до столу; сісти (дієслово);
сідло, сідла, сідлу — множина: сідла, сідел (іменник);
сікти, січу, січеш, січе, січуть (дієслово);
сірий, сіра, сіре (прикметник) — сивий;
сіни, сіней, сіням, сіньми (множинний іменник) — передпокій, вхідна кімната;
скатерть, скатерті, скатертю (іменник) — скатерка, настільник;
скляний, скляна, скляне і шкляний (прикметник);
скрізь (прислівник) — всюди;

спинити, спиню, спиниш, спинить, спинять (дієслово) — затримати;
співати пісень, пісні, співаю, співаєш (дієслово);
сподіваний гість, сподіваний, сподівана, сподіване (прикметник);
стати, стану, станеш, стане, стануть (дієслово), став думати — почав думати; статися, щось сталося;
стеля, стелі, стелею (іменник) — горішня частина кімнати;
стиль, стилю, стилеві, стилем, у стилі (іменник) — мистецька форма;
стрічка, стрічки, стрічці, множина: стрічки, стрічок (іменник) — стьожка, стяжка;
стати, зітну, зітнеш, зітнуть (дієслово) — стинати, стинаю;

Т

такий, така, таке (займенник);
танець, танцю, танцем, танці — танок, танка, множина: танки (гопак, козачок, коломийка, танцювати вальса);
тітка, тітки, тітці, тіткою; множина: тітки, тіток;

У

убір, убору (іменник) — убрання, одежа;
уголос (прислівник) — голосно;
український, українська, українське (прикметник);

Ф

фантастичний, фантастична, фантастичне (прикметник) — уявний;
футбольний, футбольна, футбольне (прикметник);

Х

хай — нехай (прислівник);
хвіст, хвоста, хвостом (іменник);
хлопець, хлопця, хлопцеві, хлопцем (іменник);
холодний, холодна, холодне (прикметник) — студений, зимний;
хотіти, хочу, хочеш, хоче, хочуть (дієслово);

Ц

цей, ця, це, цього, цієї, цьому, цій, цю, цим, цею (займенник);
цвісти, цвіту, цвітеш, цвітуть, цвів, цвіла, цвіли (дієслово);
циган, цигана, циганові — множина: цигани, циган (іменник);
цікавий, цікава, цікаве (прикметник);
цяточка, цяточки (здрібнілий іменник), множина — цяточки —
крапочка;

Ч

чарувати, чарую, чаруєш, чарує (дієслово);
час, часу, часові, на часі (іменник);
часто (прислівник);
чесання волосся (іменники);
честь, чести, честі, честю (іменник);
чудо, чуда, чуду, множина: чуда (іменник);

Ш

шепотати, шепочу, шепочеш, шепочуть (дієслово);

Щ

щастя, щастю, щастям (іменник);
щедрий, щедра, щедре (прикметник) — гойний;
щирий, щира, щире (прикметник) — добросердечний;
щонебудь, чоگونهбудь, чомунебудь — щось (займенник);

Я

якраз (прислівник) — саме тепер, саме стільки (прислівник);
янгол, янгола, янголові, янголом, множина: янголи — ангел
(іменник);

Завдання:

1. Виписати з цього словничка 10 іменників;
2. Виписати з цього словничка 10 дієслів;
3. Виписати з цього словничка 10 прикметників;
4. Виписати з цього словничка 5 прислівників;

5. Виписати з цього словничка іменники з великою початковою буквою;
6. Виписати 4 здрібнілі (пестливі) іменники;
7. Назвати частини міста;
8. Написати назви українських одягів;
9. Написати назви українських танків;

ВІДГАДКИ ДО УСТУПУ: „АНУ, ВІДГАДАЙ!”

1. Сонце. 2. Суниця. 3. Гриб. 4. Ялинка. 5. Котик. 6. Міст.
7. Слимак. 8. Миша. 9. Ігла (голка). 10. Мороз. 11. Годинник.
12. Граблі. 13. Молоко. 14. Слон. 15. Замок. 16. Вікно. 17. Тінь.
18. Перо. 19. Сніг. 20. Міст. 21. Дірка. 22. Капуста. 23. Дорого-вказ. 24. Книжка.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

Правильне мовлення.

1. Важливим нашим завданням на лекціях української мови в 3. класі є правильне вживання звуків, слів, форм і коротких речень. Учні оволодіють ними, якщо будемо постійно звертати на це увагу, якщо будемо ставити їм постійно відповідні питання, повторюючи їх кількакратно. На питання учні повинні завжди точно відповідати. Точної відповіді чекаємо від кожного. Якщо її не можна добути від учня, мусимо терпеливо співпрацювати при допомозі цілої класи, або врешті оформлювати питання в інший, легший спосіб. Ніколи не можна резигнувати з допитів!

Коли учень дасть задовільну відповідь, тоді доручаємо повторити її, утривалити, а навіть записати її. Таким чином, з цих устійнених відповідей твориться діалог.

Наприклад:

Учитель.

Як ти називаєшся?

(Учень повинен відповідати цілим реченням, тому треба вимагати:

Де ти живеш, Іване?

Скільки у вас кімнат?

Як називається твій батько?

Як називається твоя мати?

Учень.

Іван Чорній.

Я називаюся Іван Чорній.
При четвертій вулиці. (Треба: Я живу при четвертій вулиці ч. 5.).

Три. (Треба: У нас три кімнати).

Василь Чорній. (Треба: Мій батько називається Василь Чорній).

Марія Чорнієва. (Треба: Моя мати називається Марія Чорнієва).

Скільки маєш братів і сестер?

Як називаються твої брати?

Як називаються твої сестри?

Добре! Повтори!

Три брати і дві сестри.
(Треба: Я маю трьох братів і дві сестри).

Михась, Павлусь, Євген.
(Треба: Мої брати називаються: Михась, Павлусь і Євген).

Старша називається Оріся, молодша називається Зіня.

(Учень повторяє, щоб усі чули, голосно й виразно).

2. На іншій лекції учитель розмовляє з учнями при допомозі запитань, що стосуються до житлових умов учнів:

Учитель.

В якому мешканні живе твоя мати, Івасю?

З яких кімнат складається воно?

Чи маєш шафку на книжки?

Де ти складаєш свої книжки?

Де ти пишеш свої домашні завдання?

Де ти вчишся по полудні?
Доповнене питання: В якій кімнаті? — в спальні при столу.

Скажи тепер поправно:

Де ти спиш, Івасю?

Учень.

Моя мати має мале мешкання. (Його мати вдова).

Воно складається з убиральні, кухні (учень не знає, як назвати 3-тю кімнату. Учитель помагає додатковим питанням: Певно маєте спальню? Учень: так! Учитель: тепер скажи поправно: Воно складається із спальні, кухні і вбиральні).

Ні! Не маю шафки.
Я вкладаю їх до торби.

Я пишу задачі в кухні.
Я вчуся по полудні вдома.

Я вчуся по полудні в спальні.

Я сплю в спальні.

В цім діялозі беруть участь	також інші учні класи, напр.:
В якому мешканні живе	Моя мати має скромне
твоя мати, Васильку?	мешкання.
Кілько у вас кімнат?	У нас тільки дві кімнати.
Які ж то кімнати?	То досить вузькі і довгі кімнати.
А ти, Павле, маєш свою кімнату?	Так! Я маю окрему кімнату на науку.
Чи твої тато й мама купили хату?	Ні! (Ще не прийшло до купна). Ще не купили.

Правильне писання відповідей.

3. У вправах, що призначені додому, є часто зазначені відповіді крапками, які треба виповнити самостійно й добре. Вони так побудовані, що можна користати із слів у запитаннях, напр.:

Учитель поставив питання:

До кого моляться школярі?

Чим займається твій батько?

Що дозріває у вересні?

Що купив циган на ярмарку?

Як зображений осінній вітер?

Що то діється з листям восени?

Відповідь у зошиті.

Школярі до Божої Матері. Тут ясно, що замість крапок треба повторити: моляться (8 крапок).

Мій працює в крамниці (на фабриці). (Батько).

У ве..... до..... ожини, опеньки.

Циган хрін.

Осін... вітер ніби грає на дуду.

Ли... ніби танцює в повітрі.

4. Для різноманітності часом бувають тут самі тільки запитання, а учень мусить дати самостійні відповіді. Для облегшення подаємо Відповіді, як зразки на запитання в цій книжці.

Чим займається твоя мати?

Моя мати пряче в нашій хаті.

(Гляди: 3. Ранні заняття родини!)

Що робить твоя бабуся?

Моя бабуся пильнує внуків під час їх розваг.

Яких предметів учаться
твої сестри?

Мої сестри вчаться англій-
ського, читання, писання, арит-
метики, природи, української
мови та історії.

(Гляди 17. Хто ж ти така? Запитання!)

Чим є для нас книжка?

Книжка вчить нас, жартує,
а часом висміює нас.

Які бувають загадки в
журналиках?

В журналіках бувають
легкі загадки, щоб їх відгада-
ти без трудно.

Що можна дістати за від-
гадки?

За відгадки можна дістати
різні нагороди.

Які бувають нагороди за
добрі відгадки?

За добрі відгадки видавці
дають книжки.

(Гляди 20. Ячмінь. Запитання!)

З котрих колосків ко-
ристь?

Повні колоски приносять
людям користь.

Як називає батько повні
колоски?

Батько називає повні ко-
лоски Божою ласкою.

Чим є для батьків скромні
і поважні діти?

Такі діти для батьків Бо-
жа благодать.

Як пізнати їх?

Мудрі й скромні діти зав-
жди чемні.

(Гляди 22. Моряком я стану. Запитання!)

Куди плавали дружинни-
ки й козаки?

Дружинники й козаки
плавали по Чорному морю.

Чим вони визначалися?

Вони були відважні та ви-
тривалі на морські бурі.

Чого треба українському
морякові?

Українському морякові
треба відваги.

Які прапори повинні мати
українські кораблі?

Українські кораблі повин-
ні мати синьожовті прапори.

(Гляди 23. Віра дитини. Запитання!)

Як поводитися подорожні
під час бурі на морі?

Подорожні плакали, кри-
чали, розпачали.

Чого вони боялися?

Вони боялися, що кора-
бель затоне.

Чому малий хлопець був спокійний?

Хто подивляв його відвагу?

Що сказав хлопець?

Малий хлопець був сином керманича і вірив у нього.

Один подорожній подивляв його відвагу.

Він сказав: там при кермі мій батько.

(Гляди 31. Легенда. Горда Пава. Запитання!)

Як приготувалися пташки й звірята перед народженням Ісуса?

Чому пава не хотіла слухати наказу пташок?

Яку кару дістала пава за непослух?

Як називається таке оповідання про Боже Дитятко?

Пташки і звірята порядкували в яслах, а потім приносили свої дарунки.

Пава була дуже горда.

Пава втратила свій гарний голос.

Оповідання про Ісуса — це легенда.

(Гляди 32. Бог Предвічний. Завдання додому).

Що таке коляда?

Кого прославляє вона?

Коляда — то пісня про народження Ісуса.

Вона прославляє Боже Дитятко.

(Гляди 34. Щедрівки. Завдання додому).

Коли ти вибрався посівати?

Звідки дістав ти збіжжя і рукавицю?

Хто навчив тебе складати побажання?

Які були твої успіхи в грошах і цукерках?

Чи дав ти що на Рідну Школу?

Я посівав вранці на Новий Рік.

Я дістав збіжжя і рукавицю від мого дідуся.

Моя мати навчила мене складати побажання.

Я зібрав 2 дол. і 50 цт. та коробку цукерків.

Так, я дав два долари на Рідну Школу.

(Гляди 35. Моя знайома. Запитання!)

Яку пригоду мала дівчинка йдучи до школи?

Чого просила вивірка?

Дівчинка зустріла в парку вивірку.

Вивірка просила в неї горіха.

Чому просила вона горіха?

Була голодна, а сніг покривав усе.

Чому не просить вона їжі влітку?

Тоді є досить усього.

Як можуть діти допомогти тваринкам пережити важку холодну зиму?

Діти можуть їх прогодувати.

Чому ми любимо природу?

Природа дає нам багато добра й радости.

(Гляди 37. Київ. Запитання!)

Як заробляла бідна сирітка на життя?

Бідна сирітка продавала на вулиці сірники.

Хто опікувався нею?

Вона мала злющого вітчи-ма.

Чому вона була боса?

Вона загубила один черевик у снігу, а другий забрав у неї якийсь волоцюга.

Де вона сіла відпочити?

Вона сіла у кутику між двома домами.

Чому місто було ясно освічене?

Саме тоді була забава перед Новим Роком.

Чому вона думала про піч і печену гуску?

Вона хотіла завітися і щось з'їсти.

Що вона побачила, як засвітила сірничок?

При світлі побачила вона різні дива: піч, кімнату із святочними стравами, ялинку, бабцю.

Що сталося, як вона засвітила цілу коробку?

Бабуся взяла її у Божий рай.

Завдання додому. Написати коротко про ці мари́ва.

Виконання завдання: Перед Новим Роком, увечері, бідна сирітка продавала на вулиці сірники. Вона була голодна, боса і безпомічна. Ніхто не купив у неї сірників. Тому вона сіла на землю між домами та засвітила собі один сірник. У світлі побачила сусідню кімнату з ялинкою, прикрасами, накритим столом та гускою. При світлі другого сірника побачила свою бабусю, що врешті взяла її у Божий рай. Так вона замерзла.

(Гляди 36. Дівчина з сірниками. Запитання!)

Де знаходиться Київ?

Київ — столиця України,
велике мільйонне місто над
Дніпром.

То Софійська площа.

Як називається площа з
пам'ятником Богдана Хмель-
ницького?

Що ви чули про Кожом'я-
ку?

Кожом'яка бився з великим
змієм та поборов його.

Чому поет каже, що Київ
хилиться в журбі?

Київ був давно славний на
весь світ, а тепер він занепав,
є в неволі.

Що ми можемо зробити
для України?

Ми повинні помагати їй.

(Гляди 38. Пропам'ятні дні. Дідусь і Ромчик. Запитання.)

Коли прибіг Ромчик до ді-
да?

Ромчик прибіг до діда взи-
мі, як був великий сніг.

Чого він хотів від діда?

Він хотів почути про давні
події в Україні.

Що показував йому дід у
книжці?

Дід показував йому карти-
ну (образ) Софійської площі у
Києві.

Що було на Софійському
майдані (площі) 22. січня?

Там проголошено самостій-
ність української держави в
1918. році.

Чому дід був зворушений
на саму згадку про те?

То був день волі.

Про що думав онук?

Ромчик думав про науку і
забави.

Чого сподіваються українці
в майбутньому?

Українці сподіваються волі.

(Гляди 41. Під Туровою кручею. Запитання.)

Де відбувається дія цього
оповідання?

Це відбувається коло річки
Трубайла в Україні.

Звідки походив князь?

Князь походив з Переясла-
ва на Лівобережжі.

В чім він кохався?

Князь кохався в ловах.

(Гляди 42. Як карлики будили ведмедя. . . . Запитання.)

Про якого звіра тут мова?

В оповіданні мова про вед-
медя.

Коли діялась описана тут
пригода?

Як співали добродушки?

Яким способом збудили
ведмедя?

(Гляди 43. Весна. Запитання.)

Чому навесну кожному ве-
село?

Які роковини святкуємо на-
весні?

(Гляди 44. Вечір. Запитання.)

Коли селяни орють під ве-
сняні засіви?

Які роди збіжжя сіють се-
ляни навесні, а які восени?

Коли співають соловейки?

(Гляди 59. Ведмежа пригода.)

Коротке оповідання про ведмежу пригоду. Михайло Молдав-
чук походив з Гуцульщини. Він їхав ранком через ліс та почув
якийсь стогін. Він обережно наблизився до нього і побачив, що вед-
мідь був привалений ялицею. Він підважив ялицю і звільнив вед-
медя з оков. Вдячний ведмідь обняв його, а вівчар погладив вуйка
по голові.

То було з пробудженням
весни.

Карлики-добродушки спі-
вали про весну.

Вони повертіли діру до
гаври і лили холодну воду на
його ніс.

Минула зима, появилася
зелена трава, листя, квіти, що
віщують тепло, прогулянки.

Навесні святкуємо рокови-
ни Тараса Шевченка, Івана
Франка, Симона Петлюри, Єв-
гена Коновальця, Маркіяна
Шашкевича.

Селяни орють вчасно на-
весні під овес.

Овес, ячмінь, гречка — це
весняні засіви; жито, пшениця
то озимі збіжжя.

Соловейки співають в Ук-
раїні в травні.

ВПРАВИ З МОВИ.

Програма з української мови передбачає для цієї класи пра-
ктичні вправи для розрізнювання і називання букв, звуків, слів,
частин мови, речень. При цьому не треба входити в дефініції та
вичислювання, але при читанні уступів ставити питання і призви-
чавувати учнів до пізнавання примітивних прикмет цих явищ.

1. Азбуку вони вивчили вже на букварі, але й тепер треба пригадати їм голосні та приголосні. Голосні: а, е, и, і, о, у, я, є, ї, ю, йо. Приголосні: б, п, ф, м, в, т, д, с, з, ж, дж, ч, р, л, н, х, г, к, ґ . . .

2. Слова належать до різних частин мови: іменники (пан, пані, кінь, стіл); займенники: я, ти, він, вона, воно; хто, що, який, яка, яке, котрий, котра, котре, той, та, те, цей, ця, це, тамтой, тамта, тамте, ніхто, ніщо, котрийсь, котрась, котресь, котрісь; прикметники: добрий, добра, добре, синій, синя, синє, мамин, мамина, мамине, татів, татова, татове; числівники: один, одна, одне, два, дві, три, трьох, чотири, п'ять, п'ятьох, п'ятьом, п'ятьма, двадцять, тридцять, сорок, сто; дієслова: писати, пишу, писав, писала, буду писати і писатиму, читати, читаю, читаєш; сиджу, сидиш, сидить, сидять, сидів, сиділа, сиділи, буду сидіти, сидітиму

3. Невідмінних частин мови треба назвати: прислівник: нині, вчора, завтра (коли?), гарно, погано, докладно (як?), тут, там, вдома, вгорі, внизу (де?); прийменники: до, від, за, у, в, на, під . . .

3. Про речення тільки основні назви: підмет, присудок, речення просте і поширене (на прикладах).

4. Практично учні вивчають вживання важливіших зворотів та відмінків, особливо неправильних: мати, матері кінь, коня, коневі, конем, коні, коней, кіньми поле, поля, полю, поля, піль, полям новість, новості, новості, новостей люди, людей гуси, гусей, гусьми

Приклади: Божа Мати, від Божої Матері, з Божою Матір'ю. У множині: матері, матерей і нема матерів, нашим матерям, школяр, школяра, школяреві вияснюю, даємо школярам книжки

5. Рівночасно при цих зворотах уживаємо найважливіших форм дієслова, наприклад: школярі вчаться української мови, учитель вчить школярів української мови При іншій нагоді вживаємо звороту: стола в кухні вживаю не тільки для споживання обіду, але також для писання задач. Слово „займатися” лучиться з орудним відмінком: займаюся (чим?) малюванням. Моя мати займається фотографуванням.

6. Вже в початкових уступах діти називають і виписують іменники, тобто назви осіб або речей. Ці назви записують в окремому зошиті або частині зошита, призначеній на словник; тут азбучний порядок. Отже, — під буквою а буде слово з уступу: авто; під буквою б: бабуся; під в: вулиця, широка вулиця; під г: город, городу, та город, города. Окремо назви кімнат, під к: кімнати: передпокій,

світлиця, їдальня, спальня, кухня, вбиральня. Під п: предмет навчання: українська мова, англійська мова, арифметика, природа, історія, географія; полуденок. Під с: страви: юшка, росіл, печеня, компот, узвар, каша, городина, ковбаса з бульбою, ковбаски зі сосом, кулеша, риж зі сметаною, морожене, або морозиво.

7. Також вишукування діслів (хто що діє?) належить до завдань, що їх виписують учні в окремій частині зошита для вивчення мови: вживають до цього словничка, який є на кінці книжки; або виписують їх із уступів, на питання: хто що діє? Відповідь: учитися, співати, ходити, їхати тішитися дарунком, тішитися забавою.

8. Згодом діти пізнають прикметники на питання: який, яка, яке, які: стрункий, висока, жовте, смачні — та виписують їх в окремій частині в зошиті для вивчення мови.

9. Також здрібнілі іменники будуть мати свою окрему сторінку в зошиті для вивчення мови: дубок, кленок, вербочка, берізка, дитинка, дідусь, бабуся, матуся, батенько, сестричка

10. Далі зустрінуть діти прислівники на питання: як, коли, де? Наприклад: угорі, надворі (де?), доладу (як?), добре, гарно (як?). Прийменники можуть виписати із словничка, що накінці. Там знайдуть також інші частини мови. Словничок послужить учителеві до завдань з мови, що тут накінці.

В ділянці мови учні повинні знайомитись практично тільки з примітивами її, а не з **правилами!**

Учні повинні вміти пізнавати та називати деякі частини мови, звуки, речення з підметом і присудком, словосполучення (учуся чого?), значення деяких слів, напр. протилежне, подібне, похідне слово, назви різних страв, рослин, квітів, забав, танк'ів, свят, явищ, частин корабля, церкви, дому, міста, села тощо.

То не є наука граматики — як дехто думає, а наука вживання слів, між якими також прислівник грає велику роль, не тільки відмінні частини мови, а частинно прийменник.

Для цієї примітивної науки називання та пізнавання служить цей словничок із 300 слів, а не для пояснення слів. На це є „Пояснення” при кожному уступі, та й вони тільки частинно надаються при праці над уступами.

Не можна зануджувати дітей! Тільки часте вживання слів і словосполук може причинитися до засвоєння їх.

Деклямації треба вчити ритмічно після оволодіння змістом.

ЗМІСТ КНИЖКИ.

	Стор.:
1. Перед іконою Божої Матері. „Мій Приятель”.	3
2. Наша хата.	5
3. Ранні заняття родини.	7
4. Після навчання.	8
5. Субота й неділя в нашому житті.	10
6. У вересні. На основі поезії І. Савицької.	12
7. Соняшник. Вірш О. Кобця.	15
8. Відліт птахів. З журналика „Готуйсь”.	15
9. Чудові метелики.	18
9 а. Гарна вишивка для дівчат.	20
10. Альбом на осінні листки.	21
11. Вабусині казки. Пан Коцький.	23
12. Ведмідь. Казка Марка Вовчка.	27
13. Сміховинка. Про діда Андрія та чародійний свисток.	29
14. Жарт. Мудрий циган. Вірш С. Руданського.	32
15. У неділю на спортовій площі.	33
16. У свято під час дощу. Відгадування загадок.	35
17. „Хто ж ти така?” Загадка Леоніда Глібова.	36
18. Осінні танці. Вірш К. Перелісної.	38
19. Вайки. „Сонце та хмари”. Вірш Є. Гребінки.	40
20. „Ячміль”. За Є. Гребінкою.	41
21. Записник учня. Мій найкращий пес. Оповідання І. Савицької.	42
22. „І це запишу на пам’ятку: Моряком я стану”. Вірш Роляника.	44
23. Віра дитини. З читанки А. Крушельницького.	46
24. Летить літак. З „Незабудьок”.	47
25. У простори... до сонця. З журналика „Готуйсь”.	49
26. В листопаді 1918. року. Кріс. Вірш Л. Храпливої.	52
27. Добрий син. Оповідання В. М.	54
28. Найкращий день Оленки. Е. Стахова, „Жіночий Світ”.	56
Повторення словництва. І.	58
29. Наближається Різдво. Вірш Л. Храпливої.	60
30. Боже Дитятко. За „Моїм Приятелем”.	63
31. Легенда. „Горда пав”. На основі твору К. Малицької.	65
32. Коляда. Бог Предвічний.	68
33. Різдво. Вірш Р. Завадовича.	69
34. Щедрівки.	70
35. Моя знайома. Вірш Л. Полтави.	71
36. Дівчинка з сірниками. На основі оповідання Г. К. Андерсена.	72
37. „Київ”. Вірш Р. Завадовича.	76
38. Пропам’ятні дні. Дідусь і Ромчик. Вірш Л. Храпливої.	77

	Стор.:
39. Три сотні під Крутами. Вірш Р. Завадовича.	79
40. Перекази з нашого минулого. Кирило Кожом'яка.	81
41. Під Туровою кручею. Оповідання П. Куліша.	86
42. Як карлики будили ведмедя із зимового сну? Опов. І. Савицької.	88
43. Весна. Вірш Роляника.	90
Повторення словництва. II.	91
44. Вечір. Вірш Тараса Шевченка.	93
45. Тарасів спомин. Оповідання Тараса Шевченка.	94
46. Тарасова могила. Вірш Богдана Лепкого.	97
47. Перед Великоднем.	98
48. Великдень.	99
49. На Великдень. „Христос Воскрес!“ Вірш Л. Глібова.	99
50. Під Великий Тиждень. Оповідання Б. Лепкого.	100
51. Жайворонок. Легенда Влодка з Гаїв.	101
52. Веснянки.	103
53. Катруся сіє мак. Оповідання Н. Нарковичевої.	105
54. На Свято Матері. Вірш Уляни Кравченко.	107
55. Давно те діялось. Оповідання на основі Б. Грінченка.	108
56. Напередодні вакацій. Квіти з України. Вірш І. Савицької.	112
57. Весела година. Оповідання В. М.	113
58. Перед вакаціями.	115
59. Ведмежа пригода. На основі оповідання М. Ломацького.	116
Вправи в писанні й уживанні слів.	119
60. Словникові вправи.	120
Відгадки до уступу: „Ану, відгадай“.	132
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ..	133

Загальне технічне керівництво: Анатоль Домарацький.
Мистецьке оформлення: Богдан Певний. Метранпаж:
Ярослав Сидоряк. Складач: Роман Ференцевич. Наклад:
3 000 примірників. Друковано в друкарні „Свободи“,
81-83 Гренд вул., Джерзі Сіті, Н. Дж. 07303. 1966 р.

